

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Jazykový obraz světa vybraných pohádek
Bakalářská práce

Autor: Michala Zoulíková
Studijní program: B7202 Mediální a komunikační studia
Studijní obor: Literární dokumentaristika a teorie čtenářství
Vedoucí práce: PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Michala Zoulíková
Studium:	P131358
Studijní program:	B7202 Mediální a komunikační studia
Studijní obor:	Literární dokumentaristika a teorie čtenářství
Název bakalářské práce:	Jazykový obraz světa vybraných pohádek
Název bakalářské práce AJ:	Linguistic picture of the world of selected fairytales

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Studentka prozkoumá v souladu s přístupy kognitivní sémantiky jazykový obraz světa vybraných pohádek. Pozornost zaměří zejména na heterogenost JOS vybraných pohádek. Srovná tradiční verze pohádek dochovaných v písemné formě /psychologický i kognitivní přístup/, vedle toho bude analyzovat i filmové adaptace vybraných neautorských a autorských pohádek. Centrem zájmu je analýza stupidních, anachronických a atavistických motivů/obrazů ve vybraných pohádkách. Zároveň budou použity metody pragmalinguistiky. Nedílnou součástí práce je praktická část, jejíž podoba se opírá o pokyny vedoucího práce.

Prameny: Erben, Karel Jaromír: České národní pohádky. 165. vydání. Praha: Bystrov, 1995. Grimm, Jacob Ludwig Karl; Grimm, Wilhelm Karl: Pohádky. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, 1988. Hrubín, František: Malý špalíček pohádek. 6. vydání. Praha, Československý spisovatel, 1987. Němcová, B: Patnáct pohádek Boženy Němcové. Praha: Chvojko nakladatelství, 2002. Perrault, C. a kol.: Francouzské pohádky. Vyd. v tomto uspořádání 1. Praha: Odeon, 1990. Literatura: Bachelard, G. Poetika prostoru. Praha: Malvern 2009. Bachtin, M. M. Román jako dialog. Praha: Odeon 1980. Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2000. Bottigheimer, R. B. Fairy tales and society: illusion, allusion, and paradigm. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1986. Eliade, M. Posvátné a profánní. Praha: Oikoymené 2006. Evans, V. - Green, M. Cognitive Linguistics. An Introduction. Edinburgh 2006. Fauconnier, G.: Mental Spaces. Cambridge University Press, Cambridge 1994. Hirschová, M. Pragmatika v češtině. Olomouc: Univerzita Palackého 2006. Chejnová, P. Zdvořilostní strategie. Praha: Univerzita Karlova 2012. Keller, J. Úvod do sociologie. SLON: Praha 2001. 4. vydání. Kubíčková, K. Interpretace pohádky o Popelce. Nепublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2013. Kurečková, T. Proměna pohádky /Ideologie a lidové prvky v české filmové pohádce 50. let/. Nепublikovaná bakalářská diplomová práce, FF UK, Praha 2012. Lakoff, G. Don't think of an elephant!: know your values and frame the debate: the essential guide for progressives. Chelsea Green Publ., White River Junction 2004. Lakoff, G. - Johnson, M. Metaphors we live by. The University of Chicago Press, Chicago 1980. Lakoff, G. Women, fire, and dangerous Things: what categories reveal about the mind. The University of Chicago Press, Chicago 1987. Ledinská, Š. Poetika

prostoru v pohádkách bratří Grimmů a ve vybraných pohádkách Karla Jaromíra Erbena. Nepublikovaná magisterská diplomová práce, FF UK, Praha 2012. Leech, G. Principles of Pragmatics. London and New York: Longman 1983. Lévi - Strauss, C. Strukturální antropologie. Praha: Argo 2006. Lewis, D. Tajná řeč těla. Praha 1994. McQuill, D. Úvod do teorie masové komunikace. Portál 2002. Pohlová, A. Srovnání interpretací pohádky o Jeníčkovi a Mařence. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2013. Prchlíková, K. Neverbální komunikace mužů a žen /elektronická verze BP/. Praha 2012. Propp, J. V. Morfologie pohádek a jiné studie. Jinočany: H&H 1999. Searle, J. R. Expression and meaning. Cambridge University Press 1979. Sokol, J. Filosofická antropologie: člověk jako osoba. Portál, Praha 2002. Šimotová, E. Literární a psychologická specifika pohádek jako žánru. Nepublikovaná diplomová práce, PdF UK, Praha 2010. Táborská, L. Červená Karkulka: kdo je to, ten vlk? Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2011. Vaňková, I. Nebeská, I. - Saicová Římalová, L. - Šlédrová, J. Co na srdci, to na jazyku. Karolinum, Praha 2005. Vaňková, I. Nádoba plná řeči: člověk, řeč a přirozený svět. Karolinum, Praha 2007.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.

Oponent: Mgr. Hana Voralová

Datum zadání závěrečné práce: 19.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu této bakalářské práce panu PhDr. Lukáši Zábranskému, Ph.D., za odborné vedení, podnětné rady a trpělivost.

Anotace

ZOULÍKOVÁ, Michala. *Jazykový obraz světa vybraných pohádek*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 54 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá jazykovým obrazem světa pohádek. Cílem práce bylo popsat jevy v pohádkách, které odporují běžné realitě a fungování naší společnosti. K rozboru byly vybrány čtyři pohádky, konkrétně Popelka, Perníková chaloupka, Červená Karkulka a Zlatovláska. Z velkého množství zahraničních autorů byli vybráni autoři dva, CH. Perrault a bratři Grimmové. České autory zastupuje K. J. Erben, F. Hrubín a B. Němcová. K popisu jednotlivých jevů byl použit kognitivní přístup, který byl doplněn přístupem psychologickým. Vybrány byly také dvě české filmové pohádky, konkrétně film *Tři oříšky pro Popelku* a *Zlatovláska*, a to z důvodu porovnání jazykového obrazu světa pohádek ve filmových a knižních verzích. Součástí práce je také praktická část, která se zabývá názorem společnosti na zkoumané jevy v pohádkách. K tomuto účelu bylo použito dotazníkové šetření, jehož výsledky jsou analyzovány právě v praktické části. Na konci praktické části je také popsán projekt, který s prací úzce souvisí.

Klíčová slova: pohádky, jazykový obraz světa pohádek, psychologie pohádek

Annotation

ZOULÍKOVÁ, Michala. *The Linguistic Picture of the World of Selected Fairy Tales*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 54 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis deals with the linguistic picture of the world of fairy tales. The purpose of this thesis is to describe the phenomenon in fairy tales, which defies ordinary reality and working of our society. For analysis, four fairy tales were chosen, namely Cinderella, Hansel and Gretel, Little Red Riding Hood and Zlatovláska. From large numbers of authors, two of them were chosen – Ch. Perrault and Brothers Grimm. The Czech representatives are K. J. Erben, F. Hrubín a B. Němcová. The cognitive approach was used for the description of this phenomenon and completed by the psychological approach. There were also chosen two Czech movie fairy tales, namely *Tři oříšky pro Popelku* and *Zlatovláska*, due to comparison of the linguistic picture of the world of fairy tales both in movie and in book version. A part of this thesis is also a practical part, which deals with the society's opinion on the discussed phenomena in fairy tales. For this purpose, a survey was used and its results are analysed right in the practical part. At the end of the practical part there is also a described project, which is closely related to this bachelor thesis.

Keywords: fairy tales, the linguistic picture of the world of fairy tales, psychology of fairy tales

Obsah

Úvod:	10
1. Červená karkulka	12
1.1. Rozbor:.....	12
2. Perníková chaloupka	16
2.1. Rozbor:.....	16
3. Popelka	19
3.1. Rozbor:.....	19
3.2. Popelka v tvorbě Boženy Němcové.....	23
3.3. Film Tři oříšky pro Popelku.....	25
4. Zlatovláska.....	27
4.1. Rozbor:.....	27
4.2. Film Zlatovláska	30
5. Praktická část.....	33
5.1. Analýza dotazníku	33
5.1.1. První otázka	33
5.1.2. Druhá otázka.....	35
5.1.3. Třetí otázka	37
5.1.4. Čtvrtá otázka.....	38
5.1.5. Pátá otázka	40
5.1.6. Šestá otázka	42
5.1.7. Sedmá otázka.....	43
5.1.8. Osmá otázka	45

6. Projekt k bakalářské práci	48
Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Seznam příloh	54

Úvod:

Pohádky doprovází naše životy již od raného dětství. Nejdříve nám je vypráví rodiče, později si je čteme již sami, poté se od nich na nějaký čas odvracíme a v dospělosti je opět vyprávíme svým dětem. Tyto příběhy vnímáme jako smyšlené, proto kouzla, nadpřirozené postavy a jejich zvláštní vlastnosti jsou pro nás v tomto žánru zcela přirozené. Při hlubším zamyšlení se nad některými jevy v pohádkách si ale uvědomíme, že tak, jako si s diváky občas hrají filmoví tvůrci, stejně tak si literáti hrají se čtenářem. Je to dáno tím, že autoři pohádek spoléhají na jistý čtenářský stereotyp a čtenář tak tyto jevy vůbec nevnímá, nebo si čtenáři tyto jevy uvědomují, ale v pohádkách jim přijdou tak přirozené, že se nad nimi nepozastavují? Právě tato otázka provází celou mou práci.

Z nespočetného množství pohádek byly vybrány čtyři: Červená Karkulka, Perníková chaloupka, Popelka a Zlatovláska. Kromě Zlatovlásky, která je ryze česká, mají ostatní tři příběhy různé verze. V této práci se zaměříme na verzi bratří Grimmů, Perraulta a z českých spisovatelů pak verzi F. Hrubína, K. J. Erbena a B. Němcové. U Zlatovlásky a Popelky se dále zaměříme na filmovou verzi, a to pro porovnání, zda lidé vnímají zkoumané jevy více v knižní podobě, filmové nebo v obou případech stejně.

Zkoumané jevy jsou rozděleny do několika okruhů. První okruh se týká role přírody ve vybraných pohádkách. Zda příroda děj pohádky ovlivňuje či nikoli. Druhý okruh je zaměřen na kouzelné předměty, nadpřirozené bytosti a zvláštní vlastnosti postav. Třetí okruh se týká rodinných a sociálních vztahů v pohádkách a také pojmenování hlavních hrdinů. Poslední, čtvrtý okruh je věnován porušování fyzikálních a přírodních zákonů. Všechny jevy jsou porovnávány s běžnou realitou a s fungováním dnešní společnosti.

Metody zkoumání:

Již samotný název práce předurčuje, že je zde uplatněna metoda jazykového obrazu světa. Jazykový obraz světa (jako metoda kognitivní lingvistiky) se začal vyvíjet v 80. letech 20. století v polském Lublinu. Nejde pouze o pojem, jde o přístup k jazyku, který klade hlavní důraz na sepětí jazyka s kulturou, rozumíme tím národního jazyka s národní kulturou. Podle tohoto přístupu můžeme na základě jazyka zkoumat, jak určitá společnost prožívá, hodnotí a sdílí svět, jak mu rozumí a jaké jsou základy jeho kultury. Tento přístup je považován za přístup evropský, zohledňuje specifika evropské kultury, jako je například křesťanství, která utváří jazykový obraz světa. Jisté podobné znaky ale můžeme najít i v tzv. americké kognitivní

lingvistice. Nejznámějšími představiteli této větve jsou G. Lakoff a M. Johnson. Hlavní myšlenka obou větví je však podle Vaňkové shodná. Autorka ji charakterizuje takto: „Jde o rozměr jazyka, který je spjatý s jeho antropocentrickou povahou, se vztahem řeči k mysli a myšlení, ke zkušenosti a kultuře.“ (Vaňková, 2007, s. 45) Společným znakem je také pojmová metafora či teorie kategorizace jako základní principy, které utváří jazykový obraz světa. Americká větev se ale odlišuje tím, že zkoumá převážně procesy probíhající v lidské mysli, evropská větev se pak zaměřuje právě na již zmíněný vztah jazyka s kulturou, na tzv. kolektivní mysl. Mezi základní charakteristické rysy jazykového obrazu světa patří antropocentričnost a s ní i geocentričnost a etnocentričnost. Dále jistá naivita a nepochybně subjektivita, s kterou je spojeno hodnocení (málokdy je jazykový obraz světa nestranný). Zmínit bychom zajisté měli tzv. „zdravý selský rozum“. Rozumíme tím vztah ke světu, který je založený na pragmatičnosti, zkušenosti a orientaci na životní praxi. Jako představitele jazykového obrazu světa můžeme jmenovat R. Tokarského, J. Bartmiňského, a A. Pajdzińskou. (Vaňková, 2007, s. 40-59) Jazykový obraz světa ovšem nemůžeme považovat za metodu výhradně jazykovou. Jedná se o interdisciplinární metodu, která v sobě zahrnuje nejen přístup jazykový, ale také například filozofický nebo sociologický.

Dále je práci prokládán psychologický pohled na jednotlivé jevy v pohádkách. Tento pohled je zde zastoupen především Brunem Bettelheimem a jeho knihou *Za tajemstvím pohádek*. Máme tedy možnost se na jednotlivé jevy podívat ze dvou různých pohledů a získat tak ucelenější obraz o tom, co nám autoři jednotlivých pohádek sdělují.

Praktická část:

V praktické části bylo použito dotazníkové šetření, jehož hlavním úkolem bylo zjistit, jaký názor mají jednotlivé věkové skupiny na zkoumané jevy v pohádkách, zda si jich v textech či filmových podobách všímají a zda jim v pohádkách vadí. Druhým tématem v dotazníku byla psychologie pohádek. Zde mě zajímalo nejvíce to, zda jednotlivé věkové skupiny souhlasí s psychologickým výkladem pohádek. Byly vytvořeny tři věkové kategorie. První věková kategorie je v rozmezí 11 až 15 let, druhá od 16 do 19 let a třetí od 20 let a výše. Dotazníkové šetření bylo provedeno vždy na konci besedy, která byla s každou věkovou kategorií zvlášť realizována jako projektová část k bakalářské práci. Při každé besedě byla jednotlivá témata předvedena na čtených či filmových ukázkách a poté prodiskutována.

1. Červená karkulka

Ke zkoumání toho příběhu byly vybrány tři verze. Dvě zahraniční – Perraultova a verze bratří Grimmů a jedna česká – Hrubínova. Všechny tři verze mají shodný název: Červená karkulka.

1.1. Rozbor:

Karkulka má jméno po červeném čepěčku (karkulce), který dostala od své babičky [ve starších verzích, které ale nejsou předmětem mého zkoumání, nemusí jít nutně o čepěček, jedná se například o červenou blůzku (Egbert z Liega – De puella a lupelis seruata), v některých překladech se také setkáváme s kabátkem s kapuckou (Robert Samber), nejdůležitějším prvkem ale vždy zůstává červená barva]. Všem se v čepěčku líbila a nechtěla nosit nic jiného, proto jí začali říkat Červená karkulka. Takto je vysvětleno jméno hlavní hrdinky ve všech mnou zkoumaných verzích. Když se ale nad tímto vysvětlením zamyslíme, napadne nás, že dítěti běžně dáváme jméno hned po narození a až později si získává například nějaké přezdívky. Jméno Červená karkulka by se tedy dalo chápat jako přezdívka, kterou děvčátko získalo a ta se tak ujala, že samotné jméno děvčátka je zapomenuto a nemusí být tedy zmíněno. Mohli bychom si to ale vysvětlit i jinak. V pohádkách je často literární čas odlišný od času reálného. Autor se do jednotlivých časových pasáží může vracet, jiné přeskakovat. Příběh se tedy začíná odehrávat v určitém bodě a to, co se stalo před tímto bodem, není pro příběh rozhodující. Původní jméno hlavní hrdinky tedy nemusí být uvedeno z toho důvodu, že není pro příběh podstatné, možná proto nekladou literáti na tuto skutečnost velký důraz.

Velmi diskutovaným motivem v Červené Karkulce je červená barva. Ta podle psychologů představuje sexuální přitažlivost, vášnivé city či menstruaci. Podle Bettelheima (2000) ji můžeme chápat také jako symbol předčasného přenesení sexuální přitažlivosti. Vzhledem k věku Karkulky, který sice není v příbězích explicitně vyjádřen, ale můžeme ho odhadovat zhruba na 10 - 12 let, bych se spíše přiklonila k vidině červené barvy jako znaku viny, kterou spatřujeme v neuposlechnutí matčina příkazu.

V této pohádce, na rozdíl například od Zlatovlásky (Karel Jaromír Erben), není nijak vysvětlen fakt, že lidé rozumí zvířatům a mohou s nimi komunikovat i přes to, že řeč je čistě lidským atributem. Nejspíše je to proto, aby Karkulka mohla s vlkem přirozeně komunikovat. Proto tvůrci na tento fakt nekladou žádný důraz a přechází ho, jako by se jednalo o věc zcela přirozenou. Vzhledem k nižšímu věku hlavní hrdinky, by se dalo pochopit, že z řeči vlka

nepozná nebezpečí, které jí hrozí, ale pokud by byla hrdinka vybavena alespoň trochu schopností použít selský rozum a vnímat signály, které vlk vysílá, musela by si hrozící nebezpečí uvědomit. Rozpoznávání symbolů je pro člověka velmi důležité, zabývá se tím i například David Lewis ve své práci Tajná řeč těla: „Znalost symbolů a pohotovost v jejich užití vám může pomoci při odhalení něčího zamýšleného podvodu.“ (Lewis, 1995, s. 27)

Přijmeme-li fakt, že Karkulka vlka nezná (čemuž tak ve všech zkoumaných verzích je) a nevšímá si varovných signálů, nemusí v něm tedy vidět žádnou potencionální hrozbu. Je však zarážející, že po příchodu k babičce vlka v převleku nepozná, i když s ním před chvílí hovořila. Pozastaví se pouze nad hlasem, který je hrubší, než by u babičky čekala, vlk se však vymluví na nachlazení a Karkulka tento fakt přejde. Dětská naivita by se v tomto případě dala ještě pochopit, nicméně to, že babička vlkovu lest také nepozná, to už je věc jiná. Babička, jako představitelka zkušenosti a vyzrálosti by měla být v tomto ohledu obrazem toho, že nemůžeme všechno přijímat s dětskou naivitou a rozeznat hlas vlka od křehké dívky by pro ni tedy neměl být problém, na druhou stranu babička může být ve velmi pokročilém věku, nemusí dobře vidět, slyšet ani uvažovat, a proto by vlka také nemusela poznat. Pouze ve verzi F. Hrubína jde babička otevřít dveře, pozná vlka, ale jelikož je příliš slabá, neubrání se mu. Vzhled babičky Karkulku udiví, nicméně ani to ji nezastaví v dalším rozhovoru s ní a v Perraultově verzi dokonce přijme vlkovo pozvání, svlékne se a ulehne k němu do postele (v některých starších asijských a italských verzích je popisována téměř striptýzová scéna, kdy Karkulka jednotlivé kusy svého oblečení hází do ohně, toto najdeme například u autorů jako je R. Darnton nebo Paul Delarue). To, že by babička zvala svou vnučku k sobě do postele, je pro nás jev zcela nepochopitelný, nicméně Perrault psal tento příběh pro dámy na dvoře francouzského panovníka a ve vlkovi tedy spíše vidí jakéhosi svůdce, před kterým dámy varuje.

„Zde vidíte, co zlého potkává

děti a zvláště krásky,

ty milé dívky hodné lásky,

když smí je oslovit kdejaký ohava,

a že nic zvláštního to není,

že slouží vlku k najedení.“

(Perrault)

V této pohádce se ve velké míře setkáváme s porušováním přírodních zákonů. Vlk pozře babičku a později i Karkulku jedním soustem. Věc prakticky neproveditelná už jenom z toho důvodu, že obě postavy jsou větší než samotný vlk, ale v příběhu nutná, jelikož obě musí na konci přežít, proto nemohou být pozřeny stylem vlkovi přirozeným – rozkousáním. Tento jev byl jedním z prvních, na který nejmladší účastníci besedy poukazovali jako na jev zcela popírající přírodní zákony a zároveň se shodli na tom, že je to jev, který jim v této pohádce nejvíce překáží. Jak uvádí Sokol: „Materiály i konstrukční prvky, jaké má k dispozici živá příroda, přísně omezují rozměry živých těl.“ „Každá skutečná věc, přírodní i umělá, musí být tedy „zkonstruována“ pro určité měřítko a nedá se beztrestně příliš zvětšovat ani zmenšovat.“ (Sokol, 1998, s. 123) V pohádkách je tato okolnost velmi často přehlížena. Tento jev ovšem můžeme považovat za metaforický. Vlk je všeobecně považován za agresora a ono pozření babičky a Karkulky by se tedy dalo spíše považovat jako napadení agresorem, ne doslovné pozření.

Nastává rozříznutí vlkova břicha a následné zachránění babičky a Karkulky. Všichni tvůrci tohoto příběhu se odpoutávají od faktu, že vlk by měl mít nějaké vnitřnosti. Zřejmě je to proto, že v příběhu to nehraje žádnou roli a dítě si to neuvědomí, protože bude sledovat linii příběhu a jeho konec. V praxi se mi ale u nejmladší skupiny účastníků besedy toto tvrzení nepotvrdilo.

Opomineme-li tedy fakt, že vlk nemá vnitřnosti, je znepokojující, že přežije rozpárání břicha a co víc, ani se u toho neprobudí. Tento proces je často přirovnáván k císařskému řezu. Mluví o něm například i Bettelheim: „Kdyby vlk zemřel kvůli tomu, že mu otevrou břicho jako při císařském řezu, naslouchající by se mohli začít bát, že dítě narozené z matčina těla matku zabijí. Když však vlk otevření břicha přežije, a zemře jen kvůli tomu, že mu do něj zašili těžké kameny, pak není třeba mít úzkosti kvůli porodu.“ (Bettelheim, 2000, s. 174) V přímé návaznosti na metaforické vysvětlení pozření postav babičky a Karkulky by se rozříznutí břicha dalo přirovnat spíše k zachránění obětí po napadení agresorem. Záchrana je zde provedena maskulinním jedincem. V této pohádce na rozdíl od Popelky a Perníkové chaloupky nehraje žena žádnou významnou roli. „Na rozdíl od toho je nanejvýš důležitá mužská postava, která je rozštěpená do dvou protikladných podob: nebezpečného svůdce, jenž se promění ve zhoube hodné babičky a dívky, když dostane příležitost, a myslivce, tj. zodpovědné, silné a zachraňující otcovské postavy.“ (Bettelheim, 2000, s. 168) Tato záchrana ovšem ve verzi Perraulta neproběhne. Příběh končí sežráním babičky a Karkulky. Jak už bylo zmíněno výše, souvisí to jistě s cílovou skupinou, pro kterou Perrault původně tento příběh psal. Je to varování

pro morálně pokleslé ženy na dvoře francouzského panovníka. Perrault je tímto příběhem nabádá, aby si daly pozor, koho si pustí k tělu, jelikož pomoc a záchrana nemusí vždy přijít. V ostatních verzích, které jsou psány přímo pro dětského čtenáře, je ovšem tato záchrana nutná jak z důvodu vítězství dobra nad zlem, tak proto, aby dítě vědělo, že i když chybuje, může se mu dostat pomoci.

Podle teorie Velkého řetězce bytí (The Great chain of being), kterou rozebírá například i G. Lakoff ve svém díle *Moral politics* z roku 2002, je všemu nadřazen bůh, tomu jsou podřízeni lidé, dále zvířata, rostliny a nejnižší minerály. Dále je muž nadřazen ženě a rodiče dětem. Naprosto v souladu s touto teorií myslivec poráží v příběhu vlka. Člověk je na vyšším stupni vývoje, je tedy zvířeti nadřazen a může ho proto zabít. Sežrání Karkulky a babičky vlkem nám o všem řetězci aktualizuje. Zde se dostáváme do situace, kdy se žena/dítě v řetězci bytí dostává na nižší úroveň než samotné zvíře. Dochází zde tedy k popření této teorie, která je vedena v duchu romantické konzervativní morálky a ukazuje nám, že ne vše v reálném životě musí striktně probíhat tímto konzervativním způsobem.

Podle Bettelheima dochází u Karkulky a babičky ke znovuzrození na vyšší úrovni. Pro děti je tento fakt znamením toho, že pokud překonají nějaké překážky a zvládnou určité vývojové kroky, mohou dosáhnout vyšší formy existence. (Bettelheim, 2000, s. 174) Karkulka tedy získává pro svůj život novou zkušenost – není možné pohlížet na věci čistě s dětskou naivitou, je nutné vnímat signály, které k nám okolí vysílá, je dobré poslouchat rady rodičů, kteří jsou již na vyšším stupni vývoje a mají tedy větší zkušenosti, a také je potřebné vzít si ponaučení ze situací, které nás v životě potkají. Právě tento fakt je krásně vidět na jedné z verzí bratří Grimmů, kde je dopsán ještě dodatek k tomuto příběhu. Karkulka se s vlkem znovu setká, ale jelikož už ví, jaké nebezpečí jí může hrozit, nechá si babičkou poradit. Naplní necky vodou, ve které se vařily jitrnice, vlk opět nemůže zkrotit svou touhu pozřít, nakloní se ze střechy, do necek spadne a utopí se. Zde je názorně vidět, jak Karkulka svou zkušenost dokáže v životě uplatnit a vyhnout se tak nebezpečí, které jí hrozí.

2. Perníková chaloupka

Na tuto pohádku se podíváme ve třech verzích. Z řad českých spisovatelů je to verze Boženy Němcové nazvaná O perníkové chaloupce a verze Františka Hrubína pod stejným názvem. Ze zahraničí byla vybrána nejznámější verze od bratří Grimmů s překládaným názvem Jeníček a Mařenka.

2.1. Rozbor:

Prvním důležitým prvkem ve většině verzí této pohádky je chudoba a sní spojený fakt, že rodiče se musejí (chtějí) zbavit svých dětí. Hned na začátku příběhu je nám tedy sdělována smutná pravda: „Chudoba a strádání nečiní lidskou povahu lepší, ale spíše sobečtější, méně citlivou k utrpení druhých a tudíž náchylnou ke zlým činům.“ (Bettelheim, 2000, s. 155) Hlavní a rozhodující slovo má v tomto případě žena. Ve verzi B. Němcové je to macecha, která je obecně považována za opak dobré, milující matky. Není zde však uvedeno, že se chce děti zbavit kvůli nedostatku potravy, nýbrž jen proto, že už jich má „dost“. Muž nejprve protestuje, ale později se podvolí. Ve verzi bratří Grimmů se nejedná o macechu, ale o vlastní matku, což osobně považují za mnohem závažnější téma. Vlastní matka je vždy brána jako ta dobrá, milující matka, v této verzi ovšem tato role selhává. Otec nijak zvlášť neprotestuje, zkrátka se podvolí. Nejpřívětivěji a dle mého názoru nejlépe vyřešena je tato skutečnost ve verzi F. Hrubína. Matka zemřela a o děti se stará otec sám. Otec (drvoštěp) odchází do vsi nabízet dřevo, a děti proto musí zůstat sami doma. Když se otec ani do týdne nevrací, vydají se ho děti hledat.

Děti v lese nacházejí perníkovou chaloupku. Tuto skutečnost zřejmě nemůžeme vnímat doslovně, ale spíše jako metaforu toho, že děti jsou vyhladovělé, a tudíž vidí to, po čem touží. Bez jakéhokoli studu, sebeovládání či alespoň strachu z neznámého začnou perníčky jíst. Psychology je tento fakt popisován tak, že dítě je od malička závislé na těle své matky, jehož prostřednictvím přijímá potravu. Nejprve v těle matky a později skrze kojení. Postupem času se ale musí této závislosti zbavit. A právě tato pohádka má být příběhem o překonání orální žádostivosti dítěte a zároveň osamostatnění se od rodičů. Čarodějnice chce ovšem sníst děti jako takové, tudíž zde nacházíme prvek kanibalismu. V tomto směru řeší psychologové otázku viny a potrestání: „Děti jedí pouze symbolickou představu matky, totiž perníkovou chaloupku, kdežto čarodějnice chce sníst je samé. To dá posluchači cenné ponaučení: v porovnání s konáním, které se týká opravdové věci, zacházet se symboly je bezpečné. Ukázat čarodějnici, zač je toho loket, je oprávněné i na jiné rovině: děti jsou málo zkušené a sebekontroly se stále

ještě učí a nemá se jim měřit stejným metrem jako dospělým, o kterých se předpokládá, že jsou schopni pudová přání lépe ovládat. Takže potrestání čarodějnice je stejně oprávněné jako záchrana dětí.“ (Bettelheim, 2000, s. 158) Mařence se podaří odhalit úmysl čarodějnice (na rozdíl od Karkulky, která varovné signály nevnímala), a tudíž ji přelstí, a zachrání tak sebe i svého bratra. Získá tak cennou zkušenost, nemusí se spoléhat na své rodiče, dokáže si pomoci sama.

Na zpáteční cestě domů se děti dostávají k potoku, přes který se musí dostat na druhou stranu. Ono překročení vody na zpáteční cestě domů je podle Bettelheima (2000) vnímáno jako přerod či nový začátek na vyšším stupni vývoje. V překonání vody jim pomáhá kachnička. Zde máme opět porušení přírodních zákonů. Kachnička by v žádném případě nemohla unést děti. Jak už jsme se o tom ale zmiňovali u Červené karkulky, v pohádkách jsou rozměry a váha velmi často zanedbávány, nicméně si myslím, že ani dětem tyto detaily neunikají, což se mi i potvrdilo, autoři by se proto mohli těchto jevů vyvarovat. V Grimmovské verzi hraje příroda svou velkou roli v celém příběhu. Nejprve v podobě křemíneků, kterými si Jeníček značí cestu, a ty jim poté pomohou dostat se zpátky domů, později ptáčci, kteří sezobou drobký chleba, a tím se děti dostávají do nesnází, ale na konci kachnička dětem pomůže, čímž se celý kruh uzavírá. Právě o roli ptactva v tomto příběhu se zmiňuje i Bettelheim: „Ptáci dozajista jednají za nějakým účelem, jinak by neznemohli Jeníčkovi a Mařence nalézt cestu zpět, nezavedli by je k čarodějnici ani by jim nepomohli s cestou domů. Protože se nakonec vše v dobré obrátí, je zřejmé, že ptáci museli vědět, že pro Jeníčka a Mařenku je lepší, aby cestu z lesa domů nenalezli hned a odvážili se čelit nebezpečnostem světa.“ (Bettelheim, 2000, s. 159) Bílá holubice či bílý pták v křesťanství vždy představuje symbol dobra, vyšší dobrotivé síly. Není tedy náhoda, že dětem pomáhají právě ptáčci bílé barvy.

V českých verzích se neseťkáváme s čarodějnicí. Autoři nám nabízejí bábu s dědkem a ve verzi F. Hrubína není ani zmíněno, že by chtěli děti sníst, jde spíše o potrestání dětí za jejich provinění. Celkově se mi verze Františka Hrubína jeví jako verze nejpřívětivější a nejvhodnější pro dětské čtenáře, jelikož zde není žádné násilí a děj se nejvíce přibližuje běžné realitě našeho světa. V obou českých verzích se děti dočkají pomoci od člověka, nejsou tedy odkázány na přírodu jako ve verzi Grimmů. U Hrubína děti nacházejí podporu u myslivce, který je v pohádkách celkově považován za kladnou postavu. Ten zdrží bábu s dědkem a nasměruje je na opačnou stranu, než kudy utíkaly děti. V této verzi, ale i ve verzi Boženy Němcové, ve které dětem pomáhá žena, je velmi zdařile využit jazykový vtip.

„Neviděl jsi tu utíkat kluka?“ ptá se bába myslivce.

„A holku?“ ptá se dědek.

„Cože? Že mě bolí ruka, když mám střelit sojku?“ opáčil myslivec.

„Ptáme se tě, zdali tudy neutíkaly dvě děti!“

„Když střelím sojku, že letí? Kdepak, spadne z vršku jako hruška.“

„Což jsi hluchý? Ptáme se tě na kluka a na holku.“

„A já myslil, že na sojku.“

„Utíkaly tudy?“

„Kudy?“

„Tudy!“

„A kdo tu měl utíkat?“

„Kluk a holka!“

„Tudy?“

„Tudy! Na to se tě právě ptáme!“

„A proč jste to neřekli hned? Ba, teď si vzpomínám. Přešli lávku a utíkali nahoru proti vodě.“

(Hrubín)

Děti se vrací domů jako silnější osobnosti, plné nových poznatků a zkušeností. Dokázaly si pomoci samy – nejdříve Jeníček pomocí křemíků dostane sebe i sestru zpět domů, Mařenka později díky bystrému úsudku dokáže přelstít čarodějnici. Dětské čtenáři si z tohoto příběhu mohou odnést důležitý poznatek: nemusí se stále spoléhat na své rodiče, ale mohou hledat pomoc u svých vrstevníků a také sami v sobě. Právě toto poznání je i podle Bettelheima hlavním úkolem tohoto příběhu: „Tyto pohádky vedou dítě k překročení nezralé závislosti na rodičích a k dosažení vyššího stádia vývoje: k docenění podpory, kterou je možné získat od vrstevníků.“ (Bettelheim, 2000, s. 162)

3. Popelka

Na příběh o Popelce se podíváme ve verzi bratří Grimmů (Popelka), Perraulta (Popelka aneb skleněný střevíček) a z českých autorů ve verzi Hrubína (O Popelce). Samostatně rozebereme verzi Boženy Němcové, jelikož byla předlohou pro filmovou pohádku Tři oříšky pro Popelku režiséra Václava Vorlíčka, která byla taky cílem mého zkoumání.

3.1. Rozbor:

Příběh o Popelce má dlouhou historii. Poprvé byl pravděpodobně písemně zaznamenán v devátém století našeho letopočtu v Číně. Na východní původ poukazuje nejen drahý materiál, ze kterého je vyroben Popelčin střevíček, ale i velikost onoho střevíčku – malá noha byla v této oblasti symbolem krásy a mimořádné ctnosti. (Bettelheim, 2000, s. 231)

Důležitým prvkem v tomto příběhu je již samotné jméno hlavní hrdinky. Stejně jako tomu bylo u Karkulky, není to její rodné jméno, ale jakási přezdívka, kterou získala během svého života. O pravém jméně hrdinky zde opět zmínka není. Popelka dostane svou „přezdívku“ podle toho, že se musela starat o oheň, a byla tudíž celá upopelená. V některých verzích (např. v Grimmovské) v popelu i spala. Již samotný název pohádky v zahraničních verzích je příznačný: „Verze bratří Grimmů se nazývá *Aschenputtel*. Termín původně znamenal nízko postavenou, špinavou kuchyňskou služku, která se starala o popel v ohništi. V němčině existuje mnoho příkladů, které dokládají, že nedobrovolný pobyl v blízkosti popela je nejen symbolem ponížení, ale i sourozenecké rivality, a také symbolem sourozence, který nakonec předčí bratra nebo bratry, kteří ho snižovali.“ (Bettelheim, 2000, s. 232)

Popelčino ponížení, jak o tom píše i Bettelheim (2000), je způsobeno sourozeneckou rivalitou. Každé dítě ve svém nitru žálí na svého sourozence, proti kterému se cítí být zavrženo, ponižováno a potlačováno do pozadí, i když k tomu nemusí mít žádné zjevné důvody. Dětská logika a fantazie často zveličuje to, co se doopravdy kolem dítěte děje. Dítě se tak může cítit být odstrčeno, aniž by o tom rodiče věděli. Macecha a nevlastní sestry Popelku neustále ponižují a nutí ji, aby vykonávala tu nejhorší práci a posluhovala jim. Popelka za tuto práci není nikdy pochválena, i když ji vykonává, jak nejlépe umí. Dospělý tento fakt přehlédne, nicméně dítě, které trápí sourozenecká žárlivost, se cítí přesně jako Popelka, vžívá se do její role a soucítí s ní. To, že Popelka nakonec skončí lépe než její sestry, je pro dítě útěchou, že i ono samotné na tom bude nakonec dobře. To je jeden z důvodů, proč je Popelčin příběh pro děti tak přitažlivý, sžijí se s jejím osudem a mají tak nakonec pocit, že i je čeká šťastný konec. Ve výše

zmíněných verzích tohoto příběhu je skutečně v popředí problém sourozenecké rivality, nicméně v jiných verzích je důležitým faktorem také vztah Popelky k otci. Jedná se o tzv. oidipický vztah. V některých verzích je jejich vztah tak vřelý, že si chce otec dívku vzít za ženu, ta pak utíká z domu. V dalším okruhu verzí tohoto příběhu je dívka vyhnána, neboť otce nemiluje tak silně, jak by si přál. Zcela odlišný je pro nás Basileovův příběh Děvečka Popelka. Zde se hlavní hrdinka zbaví macechy, zlomí jí vaz. Je tedy tzv. strůjcem svého osudu. V ostatních verzích považujeme Popelku za zcela nevinou. Neudělá nic, za co by měla být ponižována ve prospěch svých sester. Ve mnou zvolených verzích je oidipický vztah Popelky k otci zcela potlačen, hlavní roli zde hraje již zmiňovaná sourozenecká rivalita.

Neodmyslitelnou roli v tomto příběhu hraje ona „dobrá matka“. Popelčina rodná matka, která na začátku příběhu umírá (Grimmové), nebo je zmíněno, že už nežije (Perrault). V Hrubínově verzi spolu žijí pouze sestry, rodiče už nemají. Tato „dobrá matka“ provází celý příběh, byť ne vždy je to zcela patrné. Jak píše i Bettelheim: „V žádné jiné známé pohádce nejsou dobrá a špatná matka postaveny do tak jasného protikladu. Dokonce ani ve Sněhurce, kde se vypráví o jedné z nejhorších macech, neukládá macecha dceři nemožné úkoly a nevyžaduje po ní tvrdou práci.“ (Bettelheim, 2000, s. 269) V Grimmovské verzi je obraz Popelčiny rodné matky zobrazen ve stromku, který Popelka zasadí na matčině hrobě. Popelka ke stromku chodí oplakávat maminku a modlit se k ní, aby alespoň na chvíli zapoměla na křivdy, které vůči ní páchají její sestry. Když chce jít Popelka později na ples, utíká opět ke stromku, prosí o krásné šaty a těch se jí také dostane. Obraz Popelky, která nezapomíná na svou rodnou matku je v této pohádce velmi důležitý, opravdu výstižně ho popsal také Bettelheim: „Strom, který Popelka zasadí na matčině hrobě a zalévá ho slzami, je jedním z básnický nejdojemnějších a psychologicky nejvýraznějších rysů pohádky. Je obrazem toho, že vzpomínka na idealizovanou matku raného dětství, zůstane-li živá jako důležitá součást naší duševní výbavy, nás dokáže podpořit i v dobách nejhorších protivenství.“ (Bettelheim, 2000, s. 252) V Perraultově verzi a také ve verzi Hrubína, která zcela evidentně z Perraultovy verze vychází, je obraz matky zastoupen v podobě víly kmotřičky, která se objevuje v době, kdy ji Popelka nejvíce potřebuje. Víla kmotřička Popelce vyčaruje krásné šaty, a díky ní se tak princ do Popelky zamiluje. V Hrubínově verzi je nám obraz matky nastíněn o něco zřetelněji než u Perraulta. Zatímco v Perraultově verzi se víla kmotřička zkrátka zničehonic zjeví, od Hrubína se nám dostává menší nápovědy v podobě Popelky, která si sedla na malovanou truhlu po mamince, dala se do pláče a právě v onu chvíli se zjevuje víla kmotřička, aby Popelce pomohla. Čtenář tak může vytušit, že Popelce vlastně pomáhá její zemřelá maminka. Otec

v těchto verzích nehraje žádnou roli, Popelky se před zlou macechou nezastane. V Grimmovské verzi není tento fakt nijak vysvětlený, jenom ve verzi Perraulta je zmíněno, že macecha otce ovládala, proto se Popelka ani neodvážila si otci postěžovat.

I v této pohádce hraje svou důležitou roli příroda. Ve verzi Perraulta (a z ní vycházející verzi Hrubína) kmotřička víla promění dýni v kočár, chycené myši v pasti v koňské šestispřeží, krysu v kočího (u Hrubína je to kocour) a ještěrky v lokaje. Hrubín si i nadále vypomáhá přírodními prvky, z kaštanového listu víla vykouzlí šaty a z lístků jetele potom střevíčky. Důležitější roli ovšem hraje příroda ve verzi bratří Grimmů. Ta doprovází Popelku po celý příběh. Prvním přírodním motivem je strom, který Popelka zasadí na matčině hrobě, později ptáčci pomohou Popelce s náročnými úkoly od macechy, jako je vylupování hrachu či přebírání vikve a čočky, a následně jí poradí, aby šla o šaty prosit ke stromku, poté holoubci dvakrát varují prince, že si veze s sebou domů špatnou nevěstu, a nakonec vyklovou zlým sestrám při svatbě oči, tím je potrestají za jejich faleš slepotou. Celý příběh je tedy v podstatě hnán zvířecí iniciativou, díky níž se nakonec Popelka šťastně shledá s princem.

Velmi důležitým symbolem je v příběhu střevíc. Jak již bylo zmíněno výše, v dobách a místě vzniku tohoto příběhu (Číně) byla malá noha známkou ženskosti, něžnosti a ctnosti. To, že Popelka střevíc na rozdíl od svých sester bez problémů nazuje, je známkou toho, jak je oproti nim křehká a ženská. „Obvyklá konvence v době vzniku *Popelky* dávala do protikladu velikost muže s drobným vzrůstem ženy a malá nožka Popelky znamenala obzvláštní ženskost. Mít tak velikou nohu, že se nevejde do střevíčku, znamená, že sestry jsou mužnější než ženská Popelka, a tudíž méně žádoucí. V zoufalé snaze získat prince se sestry nezastaví před čímkoli, co by je proměnilo v křehké ženy.“ (Bettelheim, 2000, s. 262) V Grimmovské verzi se sestry snaží prince přelstít tím, že si uříznou v jednom případě patu a v druhém palec, aby se do střevíce vešly. Princ si krve nevšimne, i když musela být jasně viditelná, poradí mu až výše zmiňovaní holoubci, když už si falešnou nevěstu veze do paláce.

„Vrkú, vrkú, vrkú, podívej se jí na nohu, ze střevíčku kape krev! Princí, vezeš si nepravou nevěstu!“

(překlad Aleny Bezděkové)

„Vrkú, vrkú, krev teče ze střevíce, ošidili prince. Moc malý je ten střevíc, nepravou si vede náš pan princ!“

(překlad Dagmar Klementové)

Princ tedy až díky pomoci holoubků nachází svou pravou ženu a odváží si ji s sebou do paláce. Motiv nazouvání střevíce je přirovnáván k žádosti o ruku. Tím, že princ Popelce střevíc navlékne, jako by navlékal snubní prsten (ten se v některých verzích přímo vyskytuje). Motiv střevíce, ovšem nejen ten, je v příběhu vysvětlován velmi sexuálně. Odborníci vychází ze studií Sigmunda Freuda a popisují tento motiv takto: „Předmět jako střevíc představuje pro vědomou mysl právě jen střevíc – ačkoli v nevědomí může v tomto příběhu symbolizovat vaginu nebo představy, které se k ní vážou.“ (Bettelheim, 2000, s. 163)

Sexuální motiv je ovšem aplikován i na sebepoškození sester, které si řezou části svého těla. Ono uřezávání je vysvětlováno jako kastrace a tím zapříčiněné krvácení jako menstruace. Sestry jsou vedle Popelky mužnější, do střevíce se nevejdou, a proto si musí oříznout část těla, v tomto jevu právě odborníci vidí onu zmiňovanou kastraci. Ovšem jak říká Bettelheim: „Ať už sebepoškození nebo poškození matkou je či není nevědomým symbolem kastrace, která má za účel zbavit sestry imaginárního penisu, ať krvácení je či není symbolem menstruace, příběh říká, že snaha nevlastních sester vyjde naprázdno.“ (Bettelheim, 2000, s. 163) A to je podle mě hlavní myšlenka tohoto příběhu – pomocí lsti a přetvářky svého cíle nedosáhneme, jen když budeme poctiví a sami sebou jako Popelka, můžeme se dočkat šťastného konce.

Čte-li příběh o Popelce dnešní „moderní“ čtenář, jistě mu neujde fakt, že ani v jedné verzi není zmínka o lásce mezi princem a Popelkou. Hrubín píše, že princ byl jako omámený, nechtěl tančit s jinou tanečnicí. Na konci si ji s sebou odváží do zámku a ihned se slaví svatba. Perraultův princ je do Popelky zahleděn, mluví k ní lichotivě a něžně, a když mu ji na konci přivedou do zámku, líbí se mu ještě více než dřív. Princ bratří Grimmů se do Popelky na místě zamiluje a brzy na to, co si Popelku přivede do zámku, se slaví svatba. V jednotlivých verzích se tedy setkáváme s tím, že princ se do Popelky na první pohled zamiluje, ovšem o vlastnostech a povaze Popelky se princ za tak krátkou dobu nemůže dozvědět skoro nic. V dobách minulých, kdy tento příběh vznikl a postupně se rozšiřoval po celém světě, bylo zcela přirozené, že rodiče vybírali dětem partnera, uzavíraly se dohodnuté sňatky a zamilovanost a láska nebyly považovány za nejdůležitější (či vůbec důležitý) faktor pro uzavření manželství. Ovšem pro dnešního čtenáře je toto prvek, který upoutá jeho pozornost. Začne si tak pokládat otázky: Miluje princ Popelku? Miluje ona jeho? Může vůbec člověk za tak krátkou dobu milovat druhou osobu? Může fungovat vztah založený jen na vnější kráse? Jsme naučení, že před svatbou spolu lidé tráví delší čas, aby se navzájem poznali. Poznávají své dobré a špatné vlastnosti, nejde tedy jen o fyzickou přitažlivost, která je v podstatě v příběhu Popelky prezentována. Možná by bylo

v tomto ohledu dobré, aby se nad tímto jevem autoři moderních pohádek zamysleli a snažili se na něj reagovat. Může totiž čtenáři rušit celkový dojem z příběhu, ubírat tak na jeho půvabu a snižovat tedy jeho celkovou hodnotu.

3.2. Popelka v tvorbě Boženy Němcové

Božena Němcová předkládá čtenářům hned dva příběhy, ve kterých můžeme spatřovat společné motivy s výše rozebíranými verzemi. První příběh je nazvaný O Popelce, kde již samotný název evokuje podobnost s předchozími verzemi, druhý pak nese název: O třech sestřích. Tyto dva příběhy se staly inspirací pro českou filmovou pohádku Tři oříšky pro Popelku.

Nejdříve se blíže podíváme na první zmíněný příběh: O Popelce. Zde se objevuje matka i otec a jejich tři dcery. Dívčino jméno je vysvětleno tak, že celý den trávila v kuchyni u hrubé práce, proto jí říkali Popelka. Rodina se dostala do finanční tísně, otec se tedy rozhodne, že dcery pošle do služby. Vymyslí na ně lest. Chce je zavést do lesa a tam je nechat, aby si pak samy našly cestu někam do služby. Popelka ovšem rozpravu rodičů vyslechne a jde si pro radu ke staré tetce. Od ní dostane klubičko, díky němuž se večer vrátí zpátky domů. Druhý den sype cestou popel a večer se opět vrátí v pořádku domů. Třetí den sype po cestě hrách, večer ale zjistí, že ho ptáci sezobali. Tento motiv se nápadně podobá příběhu Jeníčka a Mařenky, kteří se také podvkrát domů vrátí, ale napotřetí jim v tom ptáci zabrání. Stejně tak to, že Popelka vyleze na strom, aby viděla, jakou cestou se mají se sestrami vydat. Sestry se dostanou do zámku lidojedů. Pod slibem, že jim budou sloužit, je lidojedi nesnědí a vezmou je do služby. Po nějakém čase se však sestry rozhodnou lidojedy zabít. Lidojeda se zbaví tím, že ho strčí do pece (zde opět spatřujeme jistou spojitost s příběhem Jeníčka a Mařenky a způsobu, jak se děti zbavily ježibaby), jeho ženě poté useknou hlavu. Spatřujeme zde tedy velmi silné motivy násilí, které ale nejsou nijak potrestány. Zřejmě v duchu hesla „dobro vítězí nad zlem“ je tak čin sester naprosto zapomenut.

V další části příběhu již spatřujeme motivy, které máme ve spojitosti s Popelkou zažity. Dívky se dozví, že princ pořádá ples, a tak se na něj vydají. Popelku s sebou nevezmou, aby si neudělaly ostudu. Při úklidu najde Popelka na zemi klíček a chvíli na to zjišťuje, že pasuje do dveří ve sklepe. Postupně se tak dostává do tří místností plných stříbra, zlata a drahých kamenů. V truhle na stole nachází krásné šaty a za pomoci koně, který se ve sklepe pase, se dostává na zámecký ples. Princ se do krásné Popelky ihned zamiluje, ovšem Němcová zmiňuje to, že neviděl jen její krásné drahé šaty, ale viděl její „vnitřní krásu“, zamiloval se

do jejích slov. Popelka se na ples vrací po tři večery. Třetí večer nechá princ namazat schody kolomazí, aby Popelku zastavil, ta i tak utíká, ale nechává za sebou jeden střevíček. Princ pak do svého zámku zve všechny dívky, aby si střevíc zkusily. Ta, které střevíc padne, bude jeho žena. Ve všech výše zmiňovaných verzích vždy princ nebo jeho poddaní se střevícem objíždějí domy dívek, zde jsou ale dívky pozvány k princovi. Němcová tedy narušuje vžitou konvenci, že muž přijíždí za ženou, aby ji požádal o ruku. Popelka se na zámek vydá také, střevíc nazuje a princ ji žádá o ruku. Přiznává mu svůj prostý původ, ale princ si ji i tak chce vzít za ženu.

Sestry žily s Popelkou na princově zámku, snažily se jí všelijak lichotit, ovšem jen do té doby, než jim Popelka sdělila, jak přišla ke krásným šatům a bohatství. Sestry rychle odjíždí na zámek lidojedů, násilím otevírají dvířka do síní s klenoty a berou si poklad k sobě do komnat. Jelikož jsou ale nenasytné, vrací se ještě jednou pro klenoty. Za svou hamižnost jsou však potrestány. Ze dveří na ně vyskočí černé kočky a poškrábou jim kůži. Když se vrací zpět do komnat, zjišťují, že se drahé kameny proměnily v oblázky. Byly tedy potrestány tím, že přišly o bohatství i krásu.

Ve druhém příběhu s názvem O třech sestřích sice není hrdinka pojmenována Popelka, nicméně spatřujeme zde stejné motivy jako ve výše zmíněných verzích. Opět zde máme otce i matku a tři dcery. Nejstarší dvě jsou matkou povyšovány nad nejmladší Anušku, té se ale otec na rozdíl od jiných verzí zastává. Otec odjíždí do města a ptá se dcer, co by chtěly přivést. Starší sestry si naporoučí spoustu věcí, jediná Anuška je skromná a stačí jí to, co otci na cestě zavadí o klobouk, a tak jí otec přiváží tři oříšky. Anušce však oříšky vyklouznou z halenky a spadnou do studně. Žába, která u studně sedí, jí pomůže a řekne jí, že v oříškách jsou schovány šaty. Dívka jí nejdříve nevěří, ale když všichni odchází v neděli do kostela, zatouží se tam jít taky podívat a jeden oříšek otevře. Z oříšku vyndává krásné šaty, které v kostele všichni včetně knížete obdivují. Doma jí sestry vypravují o krásné paní, která do kostela chodí. Anuška říká, že ji také viděla, když seděla na hrušce před domem. Sestry dají strom ihned skácet a druhý týden také zbořit branku, ze které ji Anuška zahlédla. Vidíme zde opět motiv žárlivosti a sobeckosti sester. Anuška chodí do kostela tři neděle po sobě. Třetí neděli nechá kníže postavit do východu z kostela chvojí, aby zabránil útěku krásné dívky. Anuška bez problému chvojí přeskakuje, nicméně při tom ztrácí střevíček. Žebračka knížeti poradí, kde neznámá dívka bydlí. Ten do domu přijíždí a žádá dívky, aby si střevíc vyzkoušely. Nyní nastává již známý Grimmovský motiv uřezávání paty a palce sester. Kníže lest nepozná, musí tedy opět zasáhnout příroda, aby nedošlo k záměně pravé nevěsty.

Když ujeli kus cesty, začal pejsek štěkat: „Haf, haf, haf, náš pán si veze bezpatou ženu!“

Tu začne zase nešťastný pejsek: „Haf, haf, haf, náš pán si veze bezprstou ženu!“

(Němcová)

Nakonec před knížetem předstoupí Anuška v krásných šatech. Opět knížeti přiznává svůj původ, ten nejdříve nevěří, že by prostá dívka mohla nosit tak krásné šaty, ale Anuška všem vysvětluje, kde takové šaty sehnala. Kníže si chce i tak vzít Anušku za ženu a zde nám Němcová jako jedna z mála autorů předkládá obraz toho, že se muž dívky nejdříve zeptá, zda si ho chce vzít za muže.

„Zde máš moji ruku, jestli se ti líbím, pojd' se mnou!“

(Němcová)

Když sestry vidí, jak šťastně Anuška odjíždí s knížetem, chtějí po otci také přinést oříšky. Ten jim je přinese, každá jeden rozloupne, ale z oříšku vylezou hadi a obě dívky zaškrtí. Sestry jsou tedy potrestány za své chování.

3.3.Film Tři oříšky pro Popelku

Ve filmové verzi se setkáváme s macechou a její dcerou, otec již zemřel. Popelčino jméno zde není nijak zdůvodněno, chápeme ho tedy jako jméno vlastní. Objevuje se zde motiv oříšků, který jsme viděli v příběhu O třech sestřích. Zde je ovšem Popelka nedostane od otce, nýbrž od čeledína, který jede do města pro látky na šaty. Tentokrát ale nespádnou náhodou. Princ sestřelí ze stromu hnízdo, to spadne čeledínovi do klína a v něm objeví oříšky.

I v této verzi pomáhají Popelce holoubci, kteří přiletí, když je jich potřeba. Holoubci však nemluví, jen jim Popelka říká, co mají dělat. Ani ostatní zvířata v této pohádce nemluví lidskou řečí, ať už jde o kočku, koně či sovu, nicméně Popelka s nimi promlouvá, jako by jí rozuměli, a také ona rozumí tomu, co jí říkají. Právě sova má v této verzi významnou roli. Zastupuje roli víly kmotřičky, či možná dokonce i zemřelé „dobré“ matky (Popelka se zmíní, že jí maminka slibovala na ples červánkové šaty, a ty také v oříšku najde). Sova naznačí Popelce, aby rozlouskla oříšek, také dokáže osedlat Popelčina koně, zkrátka vidíme zde jistá kouzla, která v knižní verzi zastupuje víla kmotřička, či strom zasazený na matčině hrobě.

Film nám nabízí hlavní hrdinku, která se od těch knižních výrazně povahově liší. Není to jen tichá, zakřiknutá dívenka, ale dívka, která je aktivní, odvážná, nebojí se být na prince drzá a je také poměrně vzdorovitá. Jistý vzdor můžeme spatřit ve scéně, kdy jí macecha přikáže

pořádně zamést a ona schválně mete prach na ni a sestru, nebo v tom, že neuposlechne macešin příkaz, že nesmí jezdit na svém koni, v neposlední řadě také ve scéně, kdy má sestře podržet vlečku a schválně ji za ni zatáhne. Nebojí se ani konfrontace s princem, ten když chce oznámit, že se zamiloval a bude mít svatbu, Popelka mu říká, že se zapomněl zeptat, zda ho vůbec chce. Prince ani nenapadla možnost, že by si ho někdo nechtěl vzít. Popelka mu dá dokonce podmínku, za které si ji může vzít za ženu. Princ musí uhodnout hádanku a ta zní: „*Poprvé. Tváře umouněné od popela, ale kominík to není. Podruhé. Klobouk s peřím, luk a kamizola, ale myslivec to není. A potřetí. Šaty s vlečkou, stříbrem vyšívané, ale princezna to není, jasný pane.*“ Princ odpověď nezná, a tak Popelka odchází. Zde vidíme jasný posun k dnešní realitě, ve které žijeme. Žena se může svobodně rozhodnout, zda si chce muže vzít, také to může být ona, kdo udává podmínky.

Princ za Popelkou běží a ta při útěku ztrácí střevíček. Zde vidíme ovšem i aktivnější přístup prince, ten na nic nečeká a okamžitě se za Popelkou vydává, ne jako v knižních verzích, kde až druhý den nechá vyhlásit, že jeho ženou bude ta, která střevíček obuje. Svou milovanou se vydává hledat sám a ihned chce vidět všechny ženu na statku, kam za Popelkou jede. Macecha si všimne, že princ hledá neznámou dívku u ní na statku, Popelku najde, sváže, její oblečení dá své vlastní dceři a chce donutit prince, aby si ji vzal. Ten ovšem trvá na tom, aby si zkusila střevíc, nakonec mu macecha střevíc bere a ujíždí s dcerou na saních pryč. Při útěku mají nehodu, princ pozná, že to není jeho nevěsta, a bere si zpět střevíc. Najednou přilétá sova, krouží kolem prince a houká, ten jako by ji rozuměl, otáčí koně a vrací se na statek. Sova se vrací zpět za Popelkou, naznačí jí, aby rozlouskla poslední oříšek, a v něm jsou svatební šaty. V nich Popelka nakonec přijíždí na koni před prince. Znovu mu pokládá svou hádanku, ten už však nyní zná odpověď. Nakonec se Popelky ptá, jestli ho bude chtít. Ta souhlasí a odjíždí spolu na zámek.

4. Zlatovláska

Jako poslední byla vybrána pohádka Karla Jaromíra Erbena s názvem Zlatovláska. Jedná se o originální českou pohádku. V zahraničí bychom motiv zlatovlasé princezny mohli nalézt v příbězích, kde je dívka uvězněná ve věži, nicméně zlatými vlasy podobnost Erbenova příběhu se zahraničními končí. Rozebrána bude také filmová verze Zlatovlásky od režisérky Vlasty Janečkové.

4.1. Rozbor:

V této pohádce hraje příroda opravdu nepopíratelnou roli, je hybným elementem celého příběhu. Poprvé se objevuje již na začátku, kdy král dostává od staré babičky vzácného hada, kterého když člověk sní, rozumí pak všem zvířatům. Je zde tedy zřetelně vysvětlen fakt, jak je možné, že lidé mohou zvířatům rozumět. Tímto se Erben odlišuje od ostatních výše zmiňovaných autorů, kteří mluvu zvířat přechází jako věc zcela přirozenou. Dále příběh plyne opět za pomoci zvířat. Nejprve král začne Jiříka podezírat, že také hada ochutnal, když si spolu vyjedou na projížďku na koních a Jiřík se zasměje žertu, který si mezi sebou koně vypravují, a poté se Jiřík prozradí tím, že přelije pohár vína, když se zaposlouchá do rozhovoru dvou ptáčků o krásné zlatovlasé panně. Zvířata Jiříkovi potřikrát pomohou na cestě za onou pannou a také za něho splní jeho úkoly, o tom se ale ještě podrobněji zmíníme dále. V tomto výčtu však můžeme zřetelně vidět onu linku příběhu, která je jasně vedena přírodou, bez jejíž pomoci by příběh dál neplynul.

Jak už bylo zmíněno výše, Jiříkovi na cestě za Zlatovláskou pomáhají tři druhy zvířat. Jsou to nejprve mravenci, poté ptáčci a nakonec ryba. Můžeme zde tedy vidět jasné kritérium výběru – země, vzduch a voda. Zvířatům jsou přiděleny čistě lidské atributy, jako je řeč a schopnost racionálně uvažovat, které postupně v příběhu uplatňují při pomoci Jiříkovi. Těmito jevy se zabývala například i Pavla Koucká ve článku *Obraz zvířete v pohádkách* a nazývá je citlivými antropomorfismy. Proti nim vyčleňuje také necitlivé antropomorfismy (například animované slepičky, které spí v postýlce a ne na bidýlku), které jsou podle ní v textech zbytečné, a navíc čtenáře matou.

Zvířata mají všeobecně v příbězích hned několik rolí. Vystupují jako nositelé lidských vlastností a to buď tak, že je vyzdvížena dominantní vlastnost zvířete a ostatní jeho vlastnosti jsou potlačeny či úplně ignorovány, nebo jde o pouhou projekci bez racionálního základu. Další roli zvířat můžeme charakterizovat jako roli hrdinova nepřítele, kterého musí hrdina v příběhu

přemoci. Třetí roli pak vidíme jako roli hrdinova pomocníka, který je obdařen nadpřirozenými schopnostmi a vědomostmi. Koucká (Koucká, 2005, s. 21) tuto roli charakterizuje následovně: „Pomáhat mohou prakticky všechna zvířata, od mušek po koně. Často bychom přitom řekli, že se jedná o reciproční altruismus: hrdinovi pomáhá zvíře, kterému předtím pomohl on (nebo je aspoň ‚ušetřil‘).“ Tento reciproční altruismus vidíme v příběhu hned čtyřikrát a to v podobě mravenců, které Jiřík zachrání před ohněm, ptáků, kterým pro potravu obětuje svého koně, ryby, kterou koupí od rybářů a navrátí zpátky do vody, a konečně pak v podobě mouchy, kterou zachrání před pavoukem. Poslední roli zvířete vidíme v tom, že jsou-li vlastněna, vypovídají o sociální příslušnosti majitele. K této roli zvířete se Koucká (Koucká, 2005, s. 21) vyjadřuje takto: „Ježibaba zpravidla mívá svého kocoura, princ koně. Zdravý a silný kuň vozí kromě princů i jiné vysoce postavené hrdiny, kdežto chce-li vypravěč zdůraznit nízké postavení hrdiny/neúctu ostatních k němu, posadí jej na koně starého, kulhavého, na osla či dokonce kozla, prase či kohouta. Vedle druhu zvířete zde hraje roli jeho barva: špatné postavy dostávají zvířata černé barvy, dobré bývají vlastníky zvířat bílých či plavých.“ Tuto výpověď filmová verze pohádky naprosto potvrzuje. Jiřík (představitel dobra) má v pohádce koně bílého, kdežto král (jako záporná postava) vlastní koně tmavého. V knižní verzi není barva koní zmíněna.

To, že zvířata mluví a někteří lidé jim rozumí, už jsme si výše vysvětlili, nicméně to není jediný znak, který spojuje všechny tři zástupce zvířecí říše. Všechna zvířata znají Jiříkovo jméno, aniž by se jim před tím představil. Ani sám hlavní hrdina na tento fakt nijak nereaguje.

Pod keřem byl mravenčí kopec, jiskry na něj padaly a mravenci se svými bílými vajíčky sem tam utíkali. „Och pomoz, Jiříku, pomoz“! volali žalostně, „uhoříme, i naši mladí ve vajíčkách.“

Na vrchu na jedli bylo krkavčí hnízdo a dole na zemi dvě krkavčata pištěly a naříkaly: „Otec i matka nám uletěli; máme si samy potravu hledat, a my ubohá písklata ještě lítat neumíme! Och pomoz, Jiříku pomoz! Nasyť nás, sic umřeme hladem.“

Rybáři byli rádi, že tak dobře prodali, a Jiřík pustil rybu zas do moře. Vesele zašpláchala vodou, pohroužila se a pak nedaleko břehu ještě jednou vystrčila hlavu: „Až mne, Jiříku, budeš potřebovat, vzpomeň si na mne, odsloužím se ti.“

(Erben)

Dalším společným znakem je to, že se všechna zvířata objeví přesně ve chvíli, kdy Jiřík jejich pomoc potřebuje. Stačí jen, aby na ně pomyslel, a oni se zjeví. Je zde popírána jakákoli reálná vzdálenost, na kterou by mohla zvířata jeho prosbu slyšet.

„Och, kdyby tu byli moji mravenci, ti by mi mohli pomoci!“

„Však tu jsme, abychom ti pomohli,“ řekli mravenci, kde se vzali, tu se vzali, ale kolem něho se jen hemžili.

(Erben)

Docházíme tedy k závěru, že stejně tak jako je v pohádkách odlišný čas literární od času reálného, stejně tak se rozlišuje i literární vzdálenost od vzdálenosti reálné. V pohádkách, zdá se, je tedy vše možné, jak jinak bychom vysvětlili fakt, že Jiřík potkává mravence v zemi svého krále, ale na pomoc mu přichází do království, které je situováno na ostrově? I v případě, že by mravenci byli schopni urazit onu vzdálenost mezi oběma královstvími, nelze rozumně vysvětlit, jak by se mohli přemístit přes vodu. Připomínky členů besedy, že by se tam mravenci mohli dostat pomocí lodě, nebo je tam mohli přenést ptáci, nebudeme z pochopitelných důvodů považovat za reálné.

Podívejme se nyní na úplný začátek příběhu. Erben začíná slovy:

Byl jeden král, a byl tak rozumný, že i všem živočichům rozuměl, co si povídali.

(Erben)

Podle mého názoru nám zde Erben nabízí slovní hříčku, neboť význam slov být rozumný a něčemu rozumět je naprosto odlišný. Samozřejmě, tato dvě slova mají společný kořen, nicméně to je jediná podobnost a neměli bychom tedy spojovat rozumnost s tím, že člověk něčemu rozumí. Stejně tak na konci Erben píše:

A poněvadž království bez krále nemohlo být a nikoho tak rozumného neměli, aby všem živočichům rozuměl jako Jiřík, udělali Jiříka králem a Zlatovlásku královnou.

(Erben)

Autor nám zde představuje krále, který je velmi chtivý a sobecký. Myšlenka toho, že by mohl umět něco, co jiní neumí, a navíc něco tak vzácného, jako je porozumění zvířecí řeči, ho natolik láká, že si nechá upéct hada, kterého mu přinesl naprosto cizí člověk bez jakýchkoli pochyb. Jeho sobeckost se projeví ve chvíli, kdy zakáže kuchařovi, aby byl kousek hada ochutnal. Jiřík ovšem zákaz poruší, nakonec je to jeho práce, ochutnat, co pánovi strojí. Když se Jiřík prozradí, že řeči zvířat také rozumí, král ho chce popravit. Nakonec slíbí Jiříkovi milost, pokud mu přivede Zlatovlásku. Mohlo by se zdát, že král je přece jenom laskavý, ten však jedná jen ve svém zájmu, chce mít za manželku tak vzácnou princeznu, jako je Zlatovlásky. Místo

toho, aby se o princeznu ucházel sám, pošle za sebe do světa Jiříka, což bývalo možná kdysi opravdu skutečností, že králi vysloužil manželku jeho poddaný, nicméně to ubírá příběhům na romantičnosti. Dohodnuté sňatky a lásku jako naprosto zanedbatelný prvek pro manželství už jsme však zmiňovali výše v příbězích o Popelce. Když Jiřík králi princeznu opravdu přiveze, král svůj slib poruší. Jako milost vnímá to, že Jiříka nepověsí, aby ho snědli krkavci, ale dá mu „pouze“ srazit hlavu a nechá jej počestně pochovat. Nakonec spatřujeme královu sobeckost a nepřejícnost také v situaci, kdy vidí, že po použití mrtvé a živé vody je Jiřík ještě mladší a hezčí, než býval, a tak se král nechá také popravit. Poddaní ovšem použijí živou a mrtvou vodu nesprávně a krále tedy již neoživí. Erben nám zde podává obraz toho, že je-li člověk chtivý, sobecký a nepřející, špatně skončí.

Zajímavým a v předchozích rozebíraných pohádkách absentujícím prvkem je to, že zvířata, dá se říci, předvídají budoucnost. V jejich promluvě vidíme náznaky dalšího děje, jakési odkazy na to, že něco bude potřebné, nebo že se něco stane. Podívejme se konkrétně na dvě výpovědi.

Král Jiříka pochválil, že dobře svou věc udělal; a potom ráno mu třetí práci uložil: „Chceš-li, abych svou Zlatovlásku tvému králi dal za manželku, musíš jí přinést mrtvé a živé vody; budeť jí potřeba.“

Potom postříkl mouchu z druhé tykvice živou vodou a moucha začala sebou házet, vyškrábala se z pavučiny ven a fuk do povětří. „Tvé štěstí, Jiříku, zes mě vzkřísil,“ bzučela mu kolem uší, „však beze mne sotva bys uhodl, která z dvanácti je Zlatovláška.“

(Erben)

V první výpovědi nám je předem oznámeno, že bude potřeba živé a mrtvé vody. Jak ovšem král mohl předem vědět, co se stane, zůstává záhadou. V druhé výpovědi moucha předem prozrazuje úkol, který král vysloví až o chvíli později. Tyto výpovědi nemají na děj žádný velký vliv, nicméně pozornému čtenáři (jak se mi při besedě potvrdilo) tento jev neunikne.

4.2. Film Zlatovláška

Ve filmové verzi je mnohem více postaven do protipólu Jiřík s králem. Již od začátku je král zobrazen jako zlý, panovačný a všichni poddaní se ho bojí, naopak Jiřík je ke všem laskavý a lidé ho mají evidentně velmi rádi. Vyniká zde tedy za pomoci zobrazení kladné postavy mnohem více králova špatná a zlá povaha. Tento protiklad v knižní verzi nenalezneme,

Jiříka sice lidé dosadí na trůn, nicméně je to jen díky tomu, že rozumí řeči zvířat, není zmíněno, že by ho lidé měli rádi. Ve filmové podobě se tedy divákovi předkládá jasný obraz dobra a zla.

Již jsme zmiňovali výše, že král přijme od naprosto cizího člověka hada a nechá si ho bez jakýchkoli pochybností připravit k jídlu. Ve filmové verzi je této scéně ponechán větší prostor než v knize, můžeme tedy nejprve sledovat to, jak se stařenka nenechá od stráže odbýt, přemlouvá ji a ta ji nakonec povolí alespoň vstup k hlavnímu kuchaři. Jelikož stařenku do zámku vpustí bez jakéhokoli doprovodu (což je trochu s podivem), zamíří rovnou ke králi. Při rozhovoru s ním stařenka královi tyká a ani sám král na to nijak nereaguje. Stejně tak tyká i Jiřík cizímu králi (otci Zlatovlásky). Na jeho obranu bychom mohli podotknout, že Jiřík neví, že se jedná o krále, nicméně i když to zjistí, dál v tykání pokračuje. Svému králi ovšem vyká. Osobně to považuji za jev, který narušuje linii příběhu, protože je to jev, na který nejsme zvyklí. Byl to také jev, kterého si po přečtení ukázky všimli účastníci besedy velmi rychle, a to i ti nejmladší. Vraťme se ale ke stařence. Ta zřejmě zná královu povahu, neboť spoléhá na jeho ješitnost, nejprve vyzdvihne jeho kvality a poté mu sdělí, že jednu věc neumí, nerozumí řeči zvířat. Prozradí královi tajemství vzácného hada, ten ji nevěří, ale stařenka ho přesvědčí. Stařenka odchází s poněkud „potutelným“ úsměvem, jako kdyby tušila, co se bude dále dít. Tato scéna dokresluje ono „předpovídání budoucnosti“, které jsme zmiňovali u knižní verze. Tento motiv je dovršen na konci příběhu, kdy stařenka zpívá: „*Bud'te spokojení, Jiřík se nám žení, prý já za to můžu, tak to není. Na což z toho, jářku, vinit kořenářku, láska vyhrává.*“ Můžeme si tedy domyslet, že stařenka opravdu věděla, jak příběh skončí, a to ještě dříve, než vůbec začal.

Král Jiříka mnohem více ve filmové verzi podezírá z toho, že hada ochutnal. Několikrát se ho snaží nachytat, až se mu to nakonec povede při nalévání poháru vína. V knize se Jiřík ohlédne za zlatým vlasem, který zazvonil při dopadu na zem, ve filmu sleduje celou ptačí rozpravu. Král mu přislíbí, že pokud Zlatovlásku do roka a do dne přivede, daruje mu život. Ve filmové verzi nám tedy přibývá časová podmínka, kterou musí Jiřík splnit. Na cestě Jiřík stejně jako v knižní verzi potkává tři druhy zvířat, kterým postupně pomáhá. Film je z pochopitelných důvodů zproštěn scény, kde Jiřík zabije svého koně, aby nasycil hladové ptáky, zde jim nadrobí chléb. Představovat si tuto scénu ve své hlavě, nebo ji opravdu vidět, je v tomto případě opravdu velký rozdíl, natož u dětí, kterým jsou pohádkové příběhy určeny.

Plnění zadaných úkolů probíhá shodně s knižní předlohou. Za poněkud zarážející moment můžeme považovat chvíli, kdy se Zlatovlásky Jiříka ptá, proč je smutný, když si ji vysloužil, a říká, že je s ním šťastná a těší se na jeho zem. Přitom od začátku musela vědět, že ji

chce Jiřík vysloužit pro svého krále. Při zpáteční cestě mu Zlatovláska nabízí, aby spolu utekli, ten ovšem nechce porušit slib daný královi. Jiřík sice nestihl králi přivést Zlatovlásku do roka, nicméně král mu daruje život (na rozdíl od knižní verze). Jiřík ovšem volí dobrovolně smrt, protože bez Zlatovlásky nechce žít. Konec příběhu se drobně liší od knižní předlohy. Král se nenechá popravít, ale rovnou se polije živou a mrtvou vodou, a kvůli tomu umírá. Na konci filmu je zmíněna svatba Jiříka a Zlatovlásky. Oproti knižní verzi se tedy Jiřík stává králem proto, že ho mají lidé v království rádi, a Zlatovlásku si bere z lásky. Vznik jejich lásky je v příběhu vykreslen postupně (v knižní verzi není o lásce žádná zmínka). V porovnání například s většinou verzí Popelky, je zde zřetelně vidět, jak postupně mezi touto dvojicí vzniká vztah. Vzhledem k době, v jaké žijeme, a realitě, na kterou jsme zvyklí, vykreslení postupného vztahu mezi Zlatovláskou a Jiříkem považuji za velmi příhodné. Upozorňovali jsme na fakt, že většinou není zmíněno, zda vůbec Popelka prince miluje, když si ho bere za muže, a na to, že si čtenáři tohoto faktu v pohádkách všímají, proto vnímám tuto filmovou verzi jako jasné přiblížení k dnešnímu obrazu společnosti.

5. Praktická část

Praktickou částí této bakalářské práce je analýza dotazníků, které byly rozdány účastníkům besedy, která byla realizována jako projekt k bakalářské práci. Účastníci byli rozděleni do tří věkových kategorií. První věková kategorie je vyčleněna pro účastníky v rozmezí 11-15 let, druhá pro rozmezí 16-19 let a třetí pro účastníky od 20 let a výše. Věkové kategorie byly takto zvoleny z toho důvodu, aby se jednalo o žáky druhého stupně základní školy, poté studenty střední školy a nakonec studenty vysokých škol. Jednotlivé skupiny se tedy liší jak věkově, tak stupněm vzdělání, každá z nich by tedy mohla mít na danou problematiku jiný názor. Rozdílnost mezi názory jednotlivých skupin byly také cílem mého zkoumání. Mladší věkové kategorie nebyly zvoleny z toho důvodu, že menší děti dle mého názoru přijímají pohádkové příběhy tak, jak jsou napsány, nehledají v nich hlubší smysl. Ideálním záměrem bylo vytvoření tří skupin se shodným počtem účastníků, nicméně kvůli prostorům a časovým možnostem účastníků se počet účastníků v jednotlivých věkových kategoriích liší. První věková kategorie (11-15 let) se celkem skládá z 31 účastníků, 13 chlapců a 18 dívek. Druhá kategorie (16-19 let) se celkově skládá z 19 účastníků, 12 mužů a 7 žen. Třetí kategorie (20 let a výše) čítá celkem 23 účastníků, 6 mužů a 17 žen. Všem účastníkům byly na konci jednotlivých besed rozdány dotazníky, které se skládají z celkem 10 uzavřených i otevřených otázek (první dvě otázky slouží pouze k rozlišení věku a pohlaví respondentů).

5.1. Analýza dotazníku

Postupně rozebere jednotlivé otázky, odpovědi každé věkové skupiny zvlášť, a poté odpovědi všech respondentů dohromady. To nám umožní udělat si přehlednější obraz o odpovědích, než kdybychom rozebírali každou skupinu postupně zvlášť. Naskytne se nám tedy komplexní přehled o názorech respondentů a můžeme pak z jednotlivých odpovědí snadněji vytvářet závěry tohoto průzkumu.

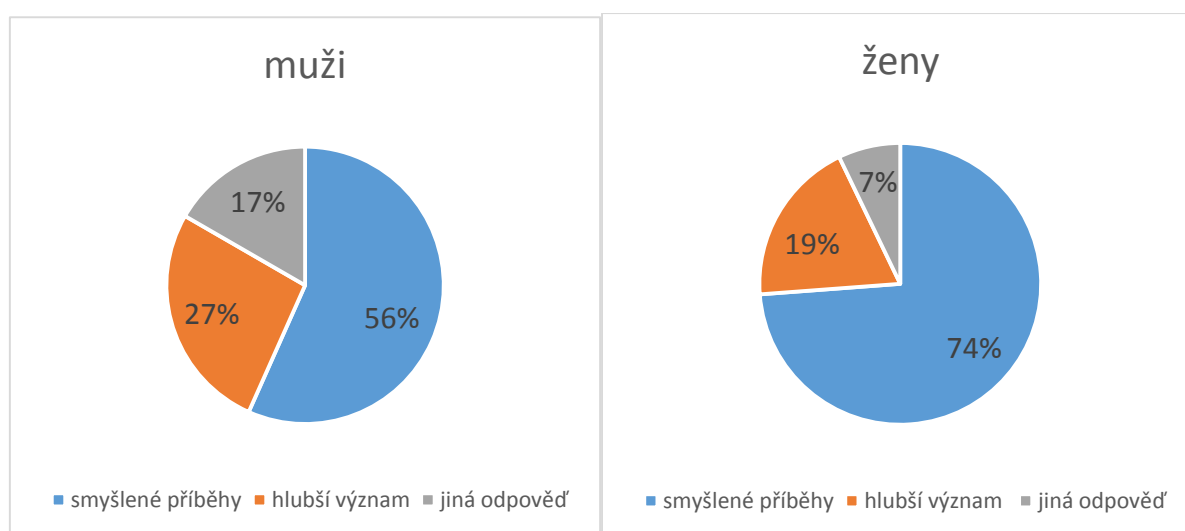
5.1.1. První otázka

Čtete pohádky jako smyšlené příběhy pro děti, nebo v nich hledáte hlubší význam?

	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
smyšlené příběhy	8	15	8	6	1	10
hledám v nich hlubší význam	3	3	1	0	4	5
jiná odpověď	1	0	3	1	1	2

Z údajů uvedených v tabulce vyplývá, že zatímco ženy ve všech věkových kategoriích čtou většinou pohádky jako příběhy smyšlené, muži ve věku 20 let a výše hledají v těchto textech hlubší význam. Může to být dáno tím, že v dospělosti čtou pohádky dětem spíše ženy a vnímají tedy tyto příběhy stále jako příběhy smyšlené, určené dětem, a není tedy třeba se nad nimi více pozastavovat, zatímco muži čtou tyto příběhy pro vlastní potěšení a hledají v nich tudíž nějaký „skrytý“ význam. Může to být ale také dáno typem studia či zájmem jednotlivých respondentů.

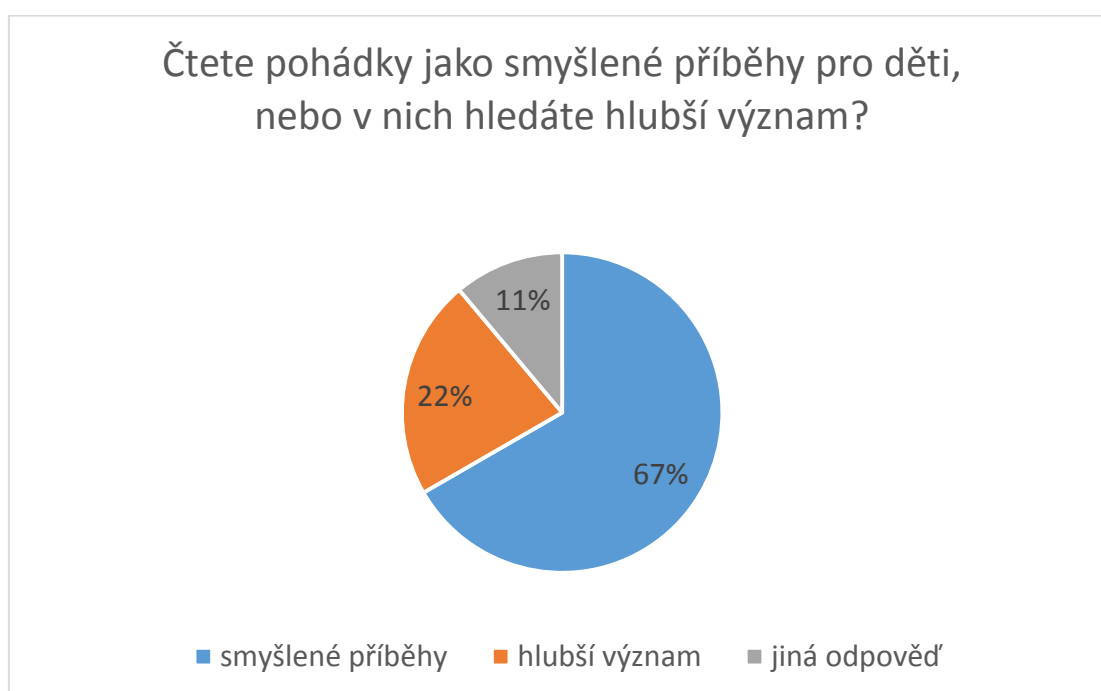
Porovnejme si nyní celkový pohled mužů a žen na čtení pohádek ještě v procentech, abychom lépe viděli, jak se liší odpovědi vzhledem k pohlaví respondentů.

Vidíme tedy, že celkově čtou muži i ženy pohádky spíše jako příběhy smyšlené, nicméně u žen je to jev častější téměř o 20 %. Proč tomu tak pravděpodobně je, jsme se již zmínili výše.

Za velmi přínosný materiál pro zkoumání vývoje čtení pohádek v jednotlivých věkových kategoriích považuji tzv. jiné odpovědi. Zatímco v první věkové kategorii, která je nejpočetnější, tuto odpověď zaškrtnl pouze jediný chlapec s vyjádřením, že nečte pohádky, v druhé kategorii tuto možnost se stejným vyjádřením použili 3 muži. V nejvyšší věkové kategorii se u mužů nevyskytla odpověď s absencí četby pohádek, jeden muž se ovšem vyjádřil tak, že v pohádkách hledá svůj vlastní význam a výklad. Můžeme zde tedy vidět postupný vývoj přístupu mužů k četbě pohádek, zatímco většina chlapců (11-15 let) pohádky čte, a to jako příběhy smyšlené, v období středních škol zájem o četbu pohádek opadá a v případech četby jsou tyto příběhy stále vnímány jako příběhy smyšlené, v dospělosti mají muži tendenci hledat

v pohádkách hlubší významy. U žen se neobjevila odpověď „nečtu pohádky“ ani v jedné kategorii. Zajímavou informací byla odpověď ženy z kategorie 16-19 let, která uvedla, že hledá v pohádkách poučení a radost ze šťastných konců. Velmi přínosné názory pak můžeme najít v odpovědích dvou žen z nejvyšší věkové kategorie. Ženy se shodují, že pokud čtou pohádky dětem, vnímají je jako příběhy smyšlené, pokud je ale čtou pro vlastní potěšení, hledají v nich hlubší význam. Tato vyjádření podporují výše zmíněnou hypotézu, že pokud čtou ženy dětem pohádky, vnímají je stále jako příběhy smyšlené, což však nevylučuje efekt (podvědomý, nepřímý) poučení příkladem z pohádky.

Z grafu tedy vyplývá, že z celkového počtu 73 respondentů jich 67 % čte pohádky jako příběhy smyšlené, 22 % hledá v pohádkách hlubší význam a 11 % pohádky buď nečte, nebo odlišuje způsob čtení pro vlastní potřeby od předčítání dětem.

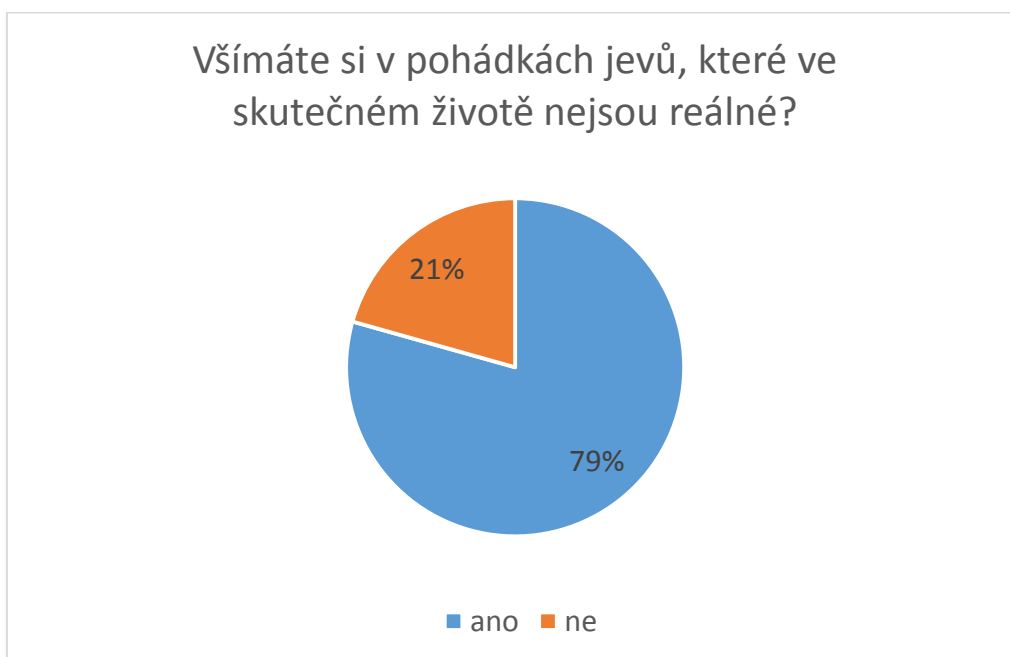
5.1.2. Druhá otázka

Všímáte si v pohádkách jevů, které ve skutečném životě nejsou reálné?

	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
ano	13	14	8	3	6	16
ne	0	4	4	4	0	1

Právě tato otázka je jednou částí otázky položené v úvodu této práce. Pomocí ní se chceme dozvědět, zda čtenáři v pohádkách tyto jevy porušující realitu vnímají, či nikoliv. V otázce následující se pak dozvíme, zda jim tyto jevy v příbězích vadí. Již z výše uvedené tabulky jde na první pohled vyčíst, že většina respondentů si těchto jevů v pohádkách všímá. Jediný výkyv lze sledovat u žen od 16 do 19 let. Můžeme to přičítat tomu, že dívky v tomto věku touží po romantice a přijímají tedy tyto příběhy tak, jak je autoři napsali, právě ony romantické a v běžném životě nereálné jevy tak přijímají za své, a snad ani nechtějí, aby se v nich něco měnilo.

Pojďme se tedy pro lepší představu o celkovém názoru respondentů bez ohledu na věk podívat na procentuální výsledky jejich odpovědí.

Na tomto grafu můžeme tedy znovu vidět, že drtivá většina čtenářů tyto jevy vnímá. Na otázku položenou v úvodu práce, zda autoři pohádek spoléhají na jistý čtenářský stereotyp a čtenář tak tyto jevy vůbec nevnímá, můžeme tedy odpovědět, že ačkoliv 67 % čtenářů čte tyto příběhy jako příběhy smyšlené, což můžeme považovat za jistý čtenářský stereotyp, neplatí, že by tyto jevy porušující realitu přehlíželi, naopak většina z nich si těchto jevů všímá.

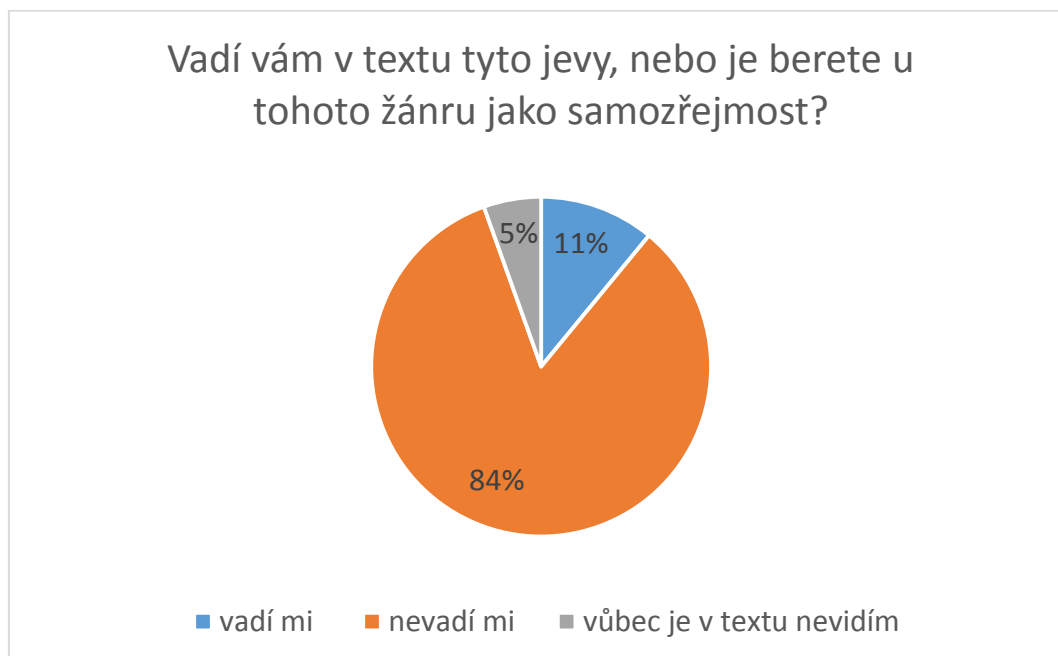
5.1.3. Třetí otázka

Vadí vám v textu tyto jevy, nebo je berete u tohoto žánru jako samozřejmost?

	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
vadí mi	2	2	1	0	1	2
nevadí mi	11	16	8	6	5	15
vůbec je v textu nevidím	0	0	3	1	0	0

Jak z výše uvedených odpovědí můžeme vidět, většina všech respondentů vnímá tyto jevy v pohádkách jako přirozené, jelikož odpověděli, že jim v tomto žánru nevadí. Tento poznatek je tedy odpovědí na druhou část otázky položené v úvodu práce, která zněla: Uvědomují si čtenáři tyto jevy, ale v pohádkách jim přijdou natolik přirozené, že se nad nimi nepozastavují?

Podívejme se tedy ještě na celkový pohled respondentů na zmiňované jevy v procentech, abychom získali přesnější představu o tom, jak respondenti tyto jevy vnímají.

Zde vidíme, že většina (84 %) čtenářů vnímá tyto jevy v pohádkách jako jevy zcela samozřejmé a v textech jim nevadí, což považuji za zajímavé vzhledem k tomu, jak jednotliví účastníci reagovali na rozebírané jevy při besedě. U nejvyšší věkové kategorie jsem tento

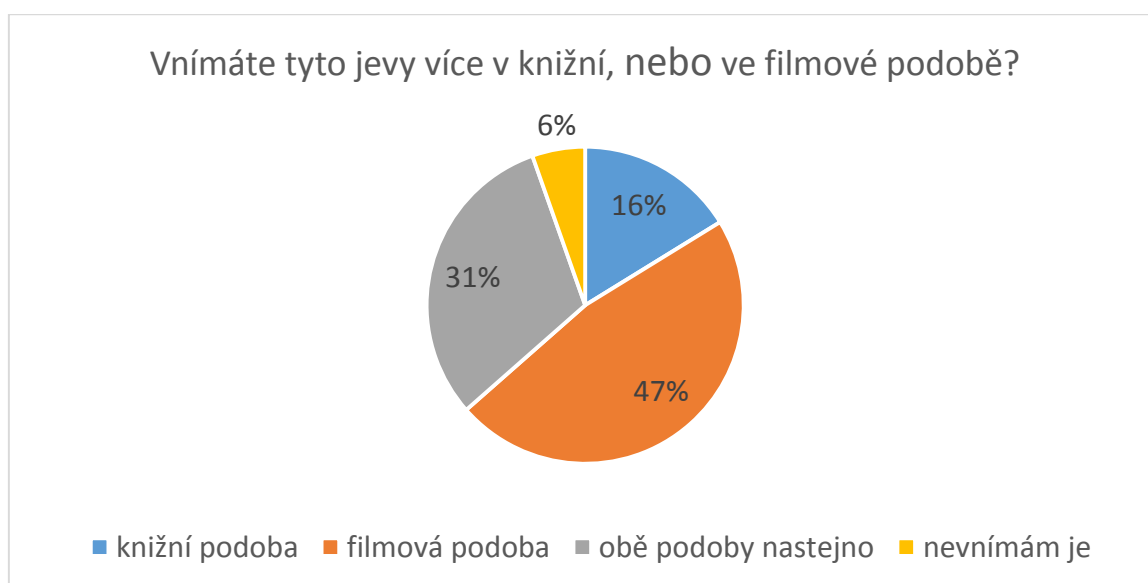
výsledek vzhledem k jejich reakcím při diskusi očekávala. Účastníci byli v některých případech doslova pohoršeni tím, jak vnímají tyto jevy například psychologové. Nemohli se smířit s tím, že by děti mohli rozpoznat sexuální motivy v pohádkách, a také si stáli za tím, že tyto zkoumané jevy zkrátka do pohádek patří. U mladších kategorií bylo mé očekávání ovšem jiné. Zejména děti nejmladší věkové kategorie se po zmínění několika prvních jevů začaly aktivně zapojovat do diskuse, zmiňovaly jevy další a to i v jiných pohádkách. Je tedy pro mě překvapením, že ačkoli tyto jevy zmiňovaly a přišly jim absurdní, nevnímají je v pohádkách jako něco, co jim při četbě vadí.

5.1.4. Čtvrtá otázka

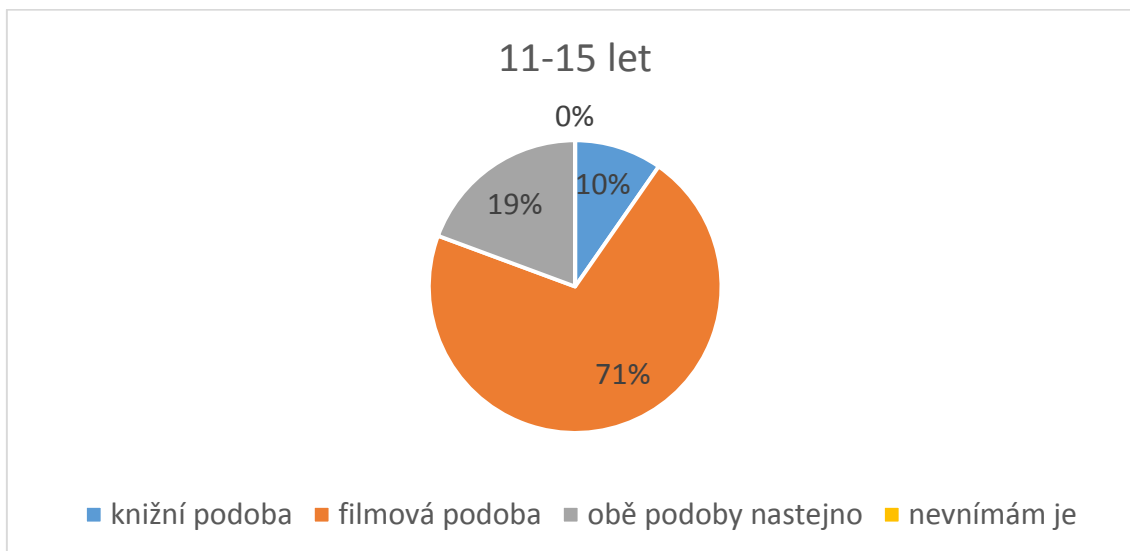
Vnímáte tyto jevy více v knižní, nebo ve filmové podobě?

	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
více v knižní podobě	2	1	1	2	1	5
více ve filmové podobě	10	12	5	3	0	4
v obou podobách nastejno	1	5	4	0	5	8
nevnímám je vůbec	0	0	2	2	0	0

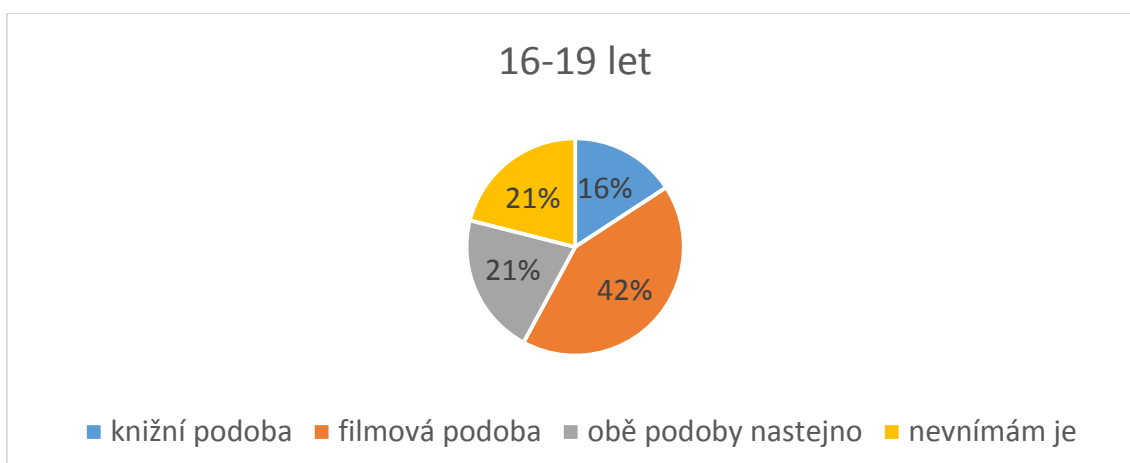
Mým předpokladem bylo, že více jsou tyto jevy respondenty vnímány ve filmové podobě, a to bez ohledu na věk čtenáře/diváka. Pojdme se tedy nyní podívat nejprve na odpovědi všech respondentů.

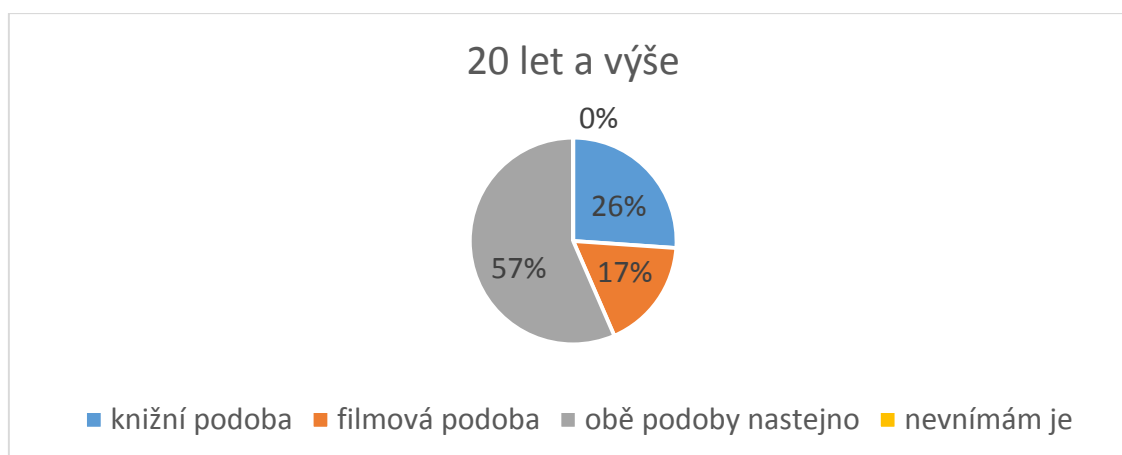
Z grafu vyplývá, že nejvyšší počet respondentů, 47 %, vnímá tyto jevy více ve filmové podobě, 31 % v obou podobách stejně a pouze 16 % z nich v podobě knižní. Potvrzuje se tedy můj výše zmíněný předpoklad. Podívejme se ale, jestli je tomu tak stejně i ve všech věkových kategoriích.

V nejmladší věkové kategorii je převaha filmové podoby markantní. Můžeme to ovšem přičítat i tomu, že nynější děti se mnohem raději dívají na filmovou verzi, než aby četly knihu. Žijeme v „digitální době“, což se nepopíratelně odráží ve způsobu našeho života. Pokud dáme dítěti vybrat mezi knihou a filmem, jsem přesvědčena, že většina z nich dá přednost filmu. Tímto faktem mohou být tedy odpovědi těchto respondentů v určité míře zavádějící. Nicméně to, že většina dětí vidí zkoumané jevy více ve filmové podobě, nemusí samo o sobě nutně znamenat, že filmovou verzi preferují.

V této věkové kategorii je filmová podoba sice také prezentována jako ta, ve které respondenti vnímají zkoumané jevy více, nicméně rozdíl mezi jednotlivými verzemi už není tak markantní. Toto zjištění je dle mého názoru pozitivní, neboť dokazuje, že studenti středních škol se ještě zcela nedistancovali od čtení knih. Vidíme zde také, že 21 % studentů tyto jevy v pohádkách ani nevnímá. Může to být dáno tím, že se nad pohádkami tolik nepozastavují, přijdou jim vzhledem k jejich věku nevhodné.

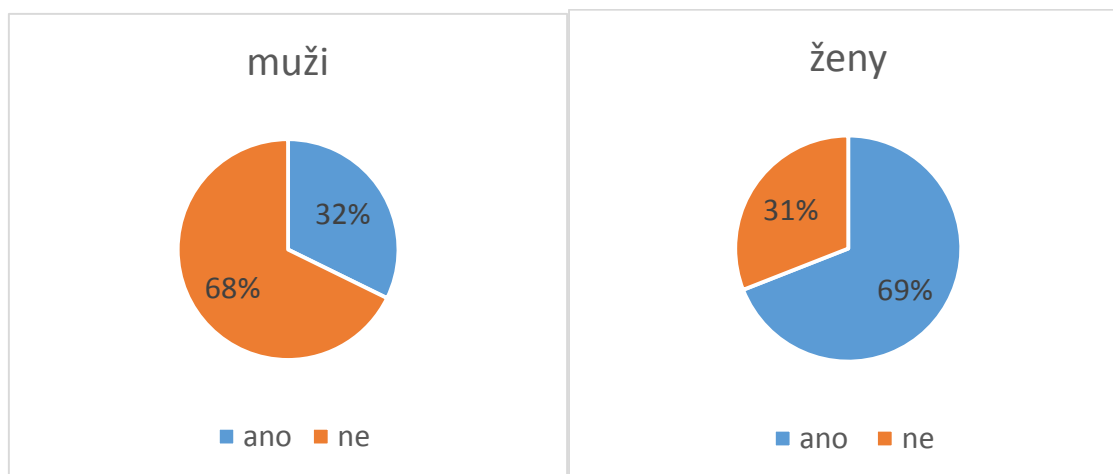
Jak můžeme v grafu vidět, názory nejvyšší věkové kategorie se značně liší od názorů kategorií předešlých. Zatímco obě předešlé kategorie jednoznačně preferovaly filmovou verzi jako tu, ve které jsou zkoumané jevy více viditelné, dospělí mají názor zcela opačný, jen 17 % z nich vnímá více tyto jevy právě ve filmové verzi. Nejvíce respondentů, jak můžeme vidět, vnímá tyto jevy ve filmové i knižní podobě stejně, a to celých 57 %. Může to být ovlivněno tím, že svým dětem předčítají pohádky a zároveň se s nimi na pohádky koukají, mohou tedy jednotlivé verze častěji porovnávat.

5.1.5. Pátá otázka

Ovlivnila vás předešlá beseda v tom smyslu, že tyto jevy najednou vidíte i v dalších pohádkách?

	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
ano	4	13	3	5	3	11
ne	9	5	9	2	3	6

Z tabulky si můžeme povšimnout, že zatímco muži většinou nebyli besedou ovlivněni natolik, aby tyto jevy spatřovali i v jiných pohádkách, ženy naopak po nastínění tématu tyto jevy vnímají více i v dalších příbězích. Podívejme se na rozdíl mezi ženami a muži ještě v procentech.

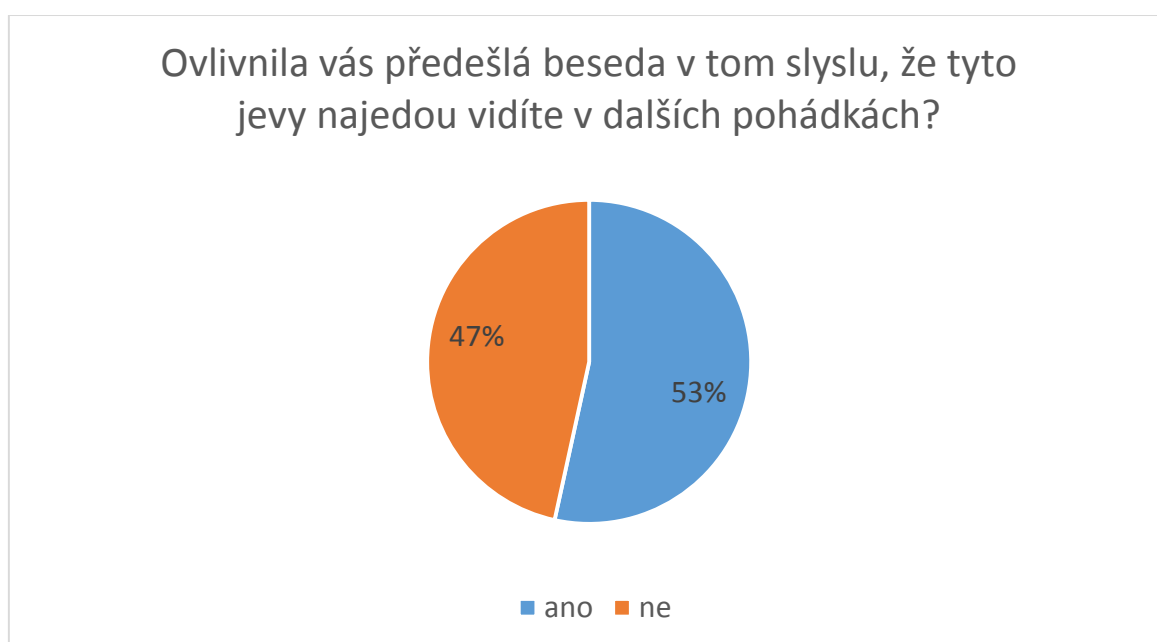

Můžeme zde tedy jasně vidět, že zatímco 68 % mužů beseda neovlivnila natolik, aby tyto jevy vnímali i v dalších pohádkách, u žen je tomu přesně naopak, 69 % žen tyto jevy vnímá i v dalších příbězích. Je složité určit, jaký faktor toto výrazné odlišení způsobuje. Zda je to tím, že ženy zpravidla o všem více přemýšlí než muži, nebo tím, že muži (zvláště ti mladší) neměli chuť se nad těmito jevy přemýšlet, v neposlední řadě to také může být způsobeno tím, že muži tyto jevy vnímali již dříve a v tomto smyslu je tedy beseda neovlivnila.

Podívejme se nyní na odpovědi respondentů, které jevy a v jakých pohádkách po besedě více vnímají. Nejmladší respondenti se shodují na tom, že po besedě tyto jevy již vnímají více, nejvíce v pohádce O Popelce a také v Červené karkulce. Celkově si více všimají nereálných jevů, například že zvířata v pohádkách přirozeně mluví. Dále zmiňují pohádku O třech prasátkách a jejich dům ze slámy, který by nemohl držet při sobě. Respondenti druhé věkové kategorie zmiňují sexuální podtexty, které nyní v pohádkách spatřují, nejvíce v Červené karkulce. Dále se shodují na tom, že po rozebrání jednotlivých pohádek tyto jevy jasně spatřují ve filmu Tři oříšky pro Popelku a ve Zlatovlásce. Ve Zlatovlásce je pro ně nejviditelnějším jevem „předpovídání budoucnosti“ pomocí jednotlivých postav. Dále si také více všimají tématu zamilovanosti, které vnímají v pohádkách jako absurdní, jako příklad uvádí pohádku Sněhurka, kde se dvojice zná pouhou chvíli a hned uzavírá manželství. Respondenti nejvyšší věkové kategorie opět zmiňují sexuální motivy v pohádkách, hlavně v Červené karkulce, dále

to, že se dříve nezamýšleli nad rodinnými vztahy v pohádkách a také nad psychologickým výkladem. Jako další pohádky zmiňují Sněhurku, Šípkovou Růženku ve smyslu toho, že spí sto let, ale nezestárne, že trn v sobě neobsahuje žádné uspávací látky, a přesto Šípková Růženka usne. Dále například pohádku O Jasněnce a létajícím ševci (jak může létat) nebo O Koblížku (nemohl by se tak dlouho koulet). Vidíme zde tedy, že o takovéto jevy není v pohádkách nouze, stačí jich lidem pár představit a najednou jich spatřují mnohem více.

Srovnajme ještě, jak beseda zapůsobila na respondenty celkově, bez ohledu na věk a pohlaví.

Mým cílem bylo pokusit se besedou ovlivnit alespoň polovinu účastníků v tom, že se nad rozebíranými jevy zamyslí a budou je spatřovat v dalších pohádkách. Osobně tedy považuji besedy za úspěšné, neboť ovlivnily 53 % jejich účastníků.

5.1.6. Šestá otázka

Který ze zmíněných jevů vám přijde nejabsurdnější? (kromě psychologických výkladů)

Napříč všemi věkovými kategoriemi považují respondenti za zcela nejabsurdnější pohádku Červená karkulka a v ní hlavně jevy spojené s vlkem. V této pohádce zmiňují opravdu velkou řadu jevů, které jim přijdou zcela absurdní. Jmenovat můžeme to, že vlk nesní Karkulku ihned při setkání v lese, nebo že dokáže sníst babičku i Karkulku na jedno spolknutí jako had.

Dále to, že nezemře při rozříznutí břicha, ani se při tom neprobudí, ale poté v jedné z rozebíraných verzí umírá tím, že spadne na zem. Často zmiňovaným jevem bylo také to, že Karkulka i babička přežijí pobyt uvnitř vlkovy trávicí soustavy. Dalším nepochopitelným momentem byl pro respondenty fakt, že babička ani Karkulka nepoznají vlka po hlase či v přestrojení. Dále bylo respondenty poukazováno na absurditu zamilovanosti v pohádkách. Přijatelněji je dle jejich názoru vývoj vztahu mezi jedinci prezentován ve filmových verzích, například ve filmu Tři oříšky pro Popelku či ve Zlatovlásce. Právě ve Zlatovlásce ovšem poukazují na ono „předpovídání budoucnosti“, na mravence, kteří se zcela nepřirozeně dokáží přemístit na ostrov, a dále na to, že zvířata znají hlavního hrdinu jménem. Co se týče Perníkové chaloupky, zmiňováno bylo to, že chaloupka z perníku by nemohla sama o sobě stát a že děti jdou k pro ně naprosto neznámé osobě. Byl zde rovněž kritizován vztah rodičů k dětem. Ať už to, jakým způsobem se rodiče chtějí dětí zbavit, nebo to, že když se jim děti vrátí v pořádku domů, mají radost a příběh má šťastný konec. Ve filmové verzi Popelky byl kritizován fakt, že princ Popelku nepozná, ať už jako myslivce, nebo na plese, kde má jen průsvitný závoj. Celkově pak bylo kritizováno to, že zvířata v pohádkách mluví. Velmi zajímavý byl názor jednoho respondenta z nejvyšší věkové kategorie, který se vyjádřil v tom smyslu, že kouzla, mluvící zvířata a porušování přírodních zákonů zkrátka k pohádkám patří, proto mu nepřijdou absurdní. Ačkoli byly v zadání otázky vyloučeny psychologické výklady, v odpovědích některých respondentů se přesto objevily. Mezi nejabsurdnější psychologické výklady respondenti zařadili motiv kastrace v Popelce (uřezávání paty a palce u sester ve snaze about střevíček), císařský řez v Červené karkulce (rozpárání vlkova břicha při vysvobození Karkulky a babičky) a motiv kanibalismu (zastupovaný čarodějnici) v Perníkové chaloupce.

5.1.7. Sedmá otázka

Souhlasíte s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky?

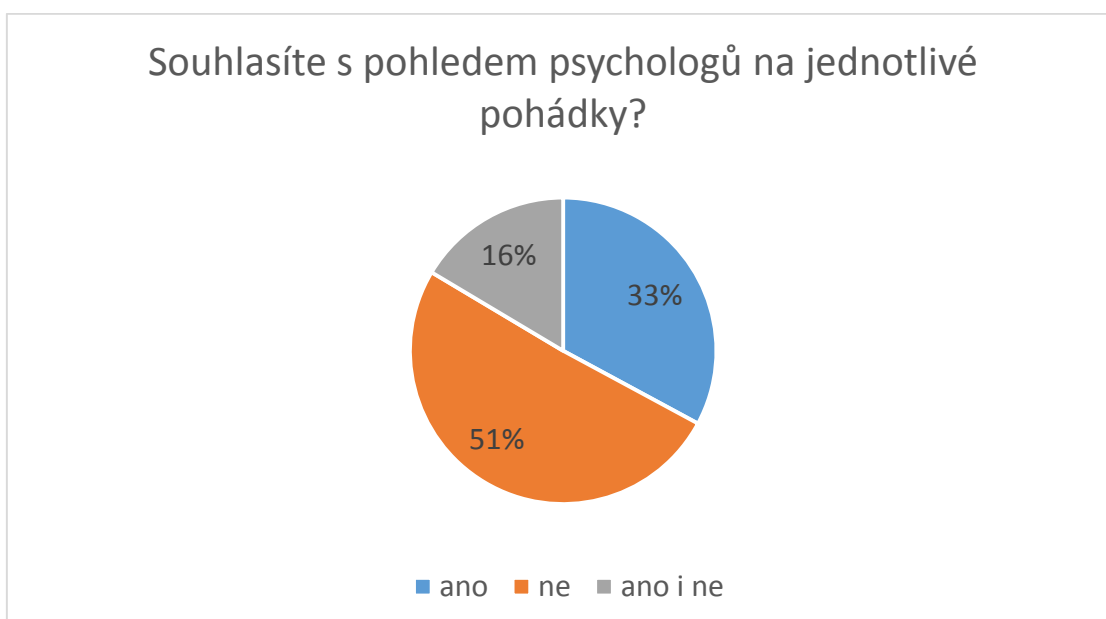
	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
ano	12	8	4	0	0	0
ne	1	6	8	7	3	12
ano i ne ¹	0	4	0	0	3	5

¹ Chápeme tím v některých případech ano, v některých ne.

Již z tabulky můžeme vidět velký rozdíl mezi nejmladší věkovou kategorií a kategoriemi dalšími. Zejména u mužů sledujeme velký posun. Zatímco drtivá většina chlapců souhlasí s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky, muži ve věku 16-19 let se proti tomuto názoru spíše ohrazují a muži od 20 let a výše pak většinou spíše nesouhlasí. U žen tento posun k úplnému nesouhlasu nastává již v kategorii 16-19 let. Můžeme si tento jev vysvětlit tak, že děti ve věku 11-15 let jsou novými názory a pohledy na realitu natolik zaujati, že je mohou přijímat za sobě vlastní.

Z analýzy odpovědí jednotlivých respondentů na tuto otázku vyplývá, že napříč všemi kategoriemi je nejdůvodnější psychologickým pohledem na pohádky pohled sexuální. Často se vyskytovala odpověď, že tyto výklady jsou přehnané a psychologové v pohádkách hledají něco, co tam vůbec není. Největší odpor si získal pohled na uřezávání částí lidského těla v Popelce jako na motiv kastrace. Co se týče sexuálního motivu v Červené karkulce, tam se již názory lišily. Někteří respondenti tento sexuální podtext vylučují, jiní (zejména respondenti nejvyšší věkové kategorie) s ním souhlasí. Dále se respondenti ohrazují proti motivu kanibalismu v Perníkové chaloupce a také v podobnosti páření vlkova břicha s císařským řezem. Naopak souhlasné vyjádření si získal výklad odpoutání se dětí od rodičů v pohádce Perníková chaloupka a s ním spojená důvěra mezi sourozenci.

Mým předpokladem bylo, že většina respondentů nebude souhlasit s výkladem psychologů, eventuálně bude souhlasit jen s některými z nich. Pojďme se tedy nyní podívat na odpovědi respondentů v procentech.

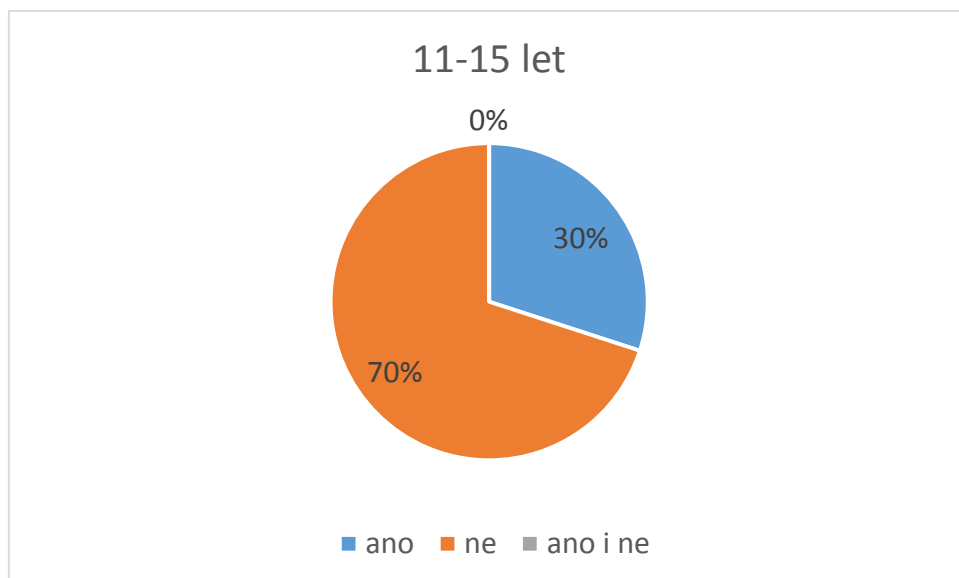
Můžeme tedy vidět, že 51 % respondentů s výklady psychologů nesouhlasí, 33 % s nimi bezvýhradně souhlasí a 16 % respondentů souhlasí jen s některými výklady. Můj předpoklad se tedy částečně potvrdil, jelikož největší počet respondentů s psychologickými výklady nesouhlasí. Ovšem celá třetina respondentů s výklady souhlasí, což samozřejmě není zanedbatelné číslo.

5.1.8. Osmá otázka

Myslíte, že děti při četbě opravdu vnímají jednotlivé jevy tak, jak tvrdí psychologové? (např. rozříznutí vlkova břicha jako porod císařským řezem)

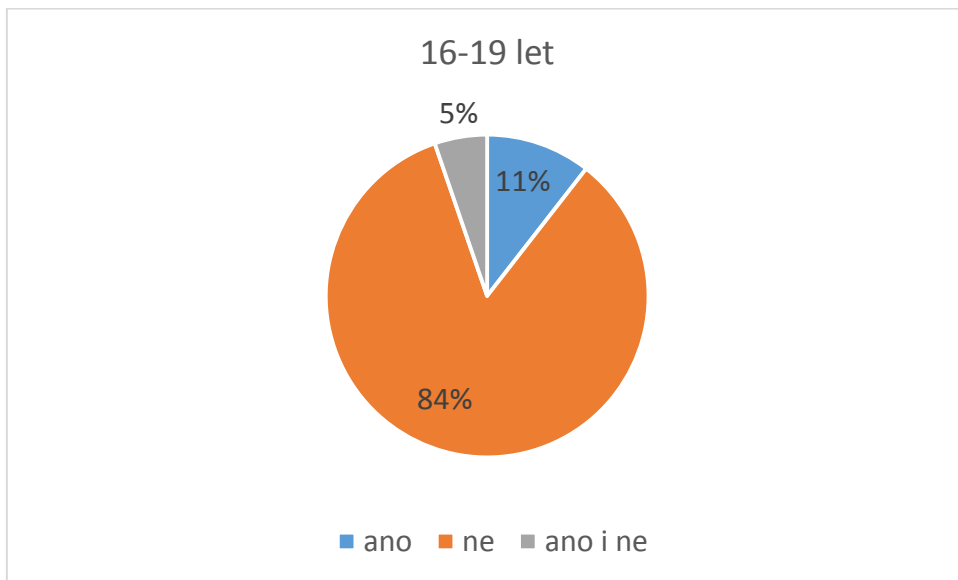
	11-15 let		16-19 let		20 let a výše	
	chlapci	dívky	muži	ženy	muži	ženy
ano	7	2	2	0	0	0
ne	6	15	9	7	6	16
ano i ne ²	0	1	1	0	0	1

Pokud bylo u předchozí otázky mým předpokladem to, že většina respondentů nesouhlasí s výkladem psychologů u jednotlivých pohádek, u této otázky se dle mého názoru počet nesouhlasících respondentů zvýší. Podívejme se tedy nyní blíže na odpovědi jednotlivých věkových kategorií.

² Chápeme tím v některých případech ano, v jiných nikoli

Vidíme zde, že celých 70 % nejmladších respondentů nesouhlasí s názorem psychologů na to, jak jednotlivé jevy v pohádkách vnímají děti. Jde tedy o naprostý obrat vůči předchozí otázce, jelikož přes 70 % těchto respondentů s názory psychologů souhlasilo. Vidíme zde tedy velký rozdíl mezi tím, jak respondenti vnímají celkový pohled psychologů na dané jevy, a tím, jak je podle nich vnímají děti.

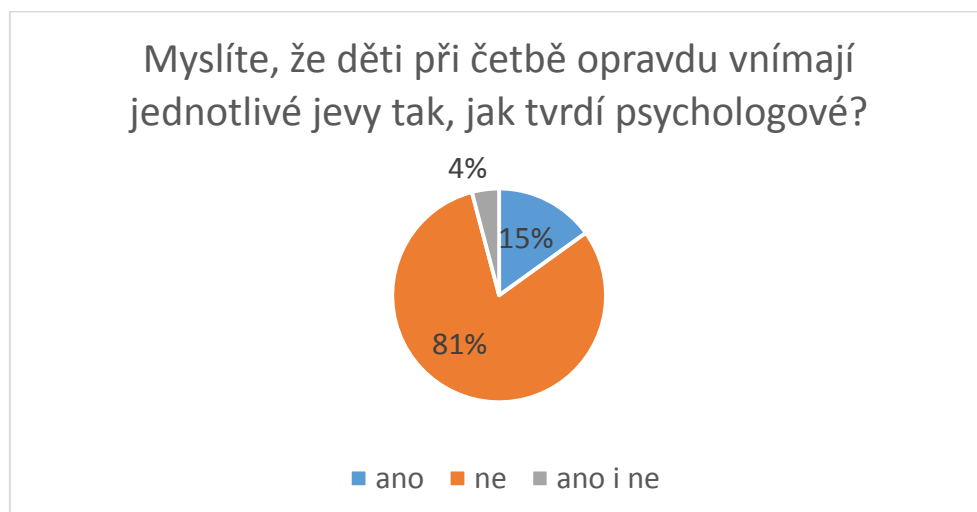
U druhé věkové kategorie vidíme ještě silnější nesouhlas s psychologickými výklady u dětí. Můžeme si tedy povšimnout, jak nesouhlas s těmito výklady s postupujícím věkem respondentů stoupá.

Nejvyšší věková kategorie jenom potvrzuje ono stoupání nesouhlasu s věkem respondentů. Celých 96 % respondentů se naprosto distancuje od názorů psychologů na vnímání jednotlivých jevů dětmi.

Mezi jevy, které podle respondentů děti nevnímají tak, jak tvrdí psychologové, můžeme zařadit páraní břicha jako motiv císařského řezu. Tato odpověď byla nejčastější odpovědí napříč všemi kategoriemi. Podle respondentů dítě neví, co je to císařský řez, rozříznutí břicha vnímá jako pouhé vysvobození Karkulky a babičky. Dále se respondenti ohrazují proti sexuálnímu motivům, které podle nich dítě v pohádkách nespátřuje. Pro dítě je vlk pouze symbolem nebezpečí, ne sexuálnímu agresorem. Stejně tak motiv kastrace dítě nevnímá, jelikož nezná ani toto slovo, natož jeho význam. Respondenti se také ohrazovali proti tomu, že čarodějnice v Perníkové chaloupce představuje jistý symbol kanibalismu. Podle nich dítě vnímá čarodějnici pouze jako symbol zla. Stejně tak si dítě pod pojídáním perníčků nepředstaví to, že by jedlo tělo své matky. Nicméně i přes silný nesouhlas s těmito výklady někteří respondenti uznávají, že děti možná tyto jevy vnímají podvědomě a mohou mít vliv na jejich další vývoj.

Shrňme si nyní ještě celkový názor respondentů v procentech, abychom viděli přehledněji to, zda se výše zmíněný předpoklad naplnil.

Potvrzuje se tedy můj předpoklad, že počet nesouhlasících respondentů se u této otázky oproti předchozí zvýší. Zatímco u předchozí otázky nesouhlasilo s názory psychologů na jednotlivé jevy 51 % respondentů, nyní vidíme, že s pohledem dětí na jednotlivé jevy nesouhlasí celých 81 % respondentů. Otázkou ovšem zůstává, zda psychologové opravdu v příbězích hledají něco, co do nich sám autor ani nevložil, nebo zda tyto myšlenkové procesy opravdu probíhají, ale my sami je nevnímáme, protože probíhají v našem podvědomí.

6. Projekt k bakalářské práci

Projektem k této bakalářské práci byla beseda, při které byly účastníkům představeny jednotlivé zkoumané jevy. Na čtených a filmových ukázkách účastníci poznávali jednotlivé jevy, diskutovali o nich, vznášeli své připomínky a navrhovali jevy další. Besedy se konaly tři. Dvě z nich byly realizovány na Gymnáziu K. V. Raise v Hlinsku, kde proběhla nejprve beseda s věkovou kategorií 16-19 let a v ten samý den také s kategorií 11-15 let. První beseda trvala jednu vyučovací hodinu, beseda s nejmladší skupinou dvě vyučovací hodiny, jelikož nejmladší účastníci projevovali o toto téma velký zájem, sami byli velmi aktivní a vyslovili mnoho dalších poznatků ke zkoumanému tématu. Třetí beseda se konala na Univerzitě v Hradci Králové s účastníky kombinované i prezenční formy studia a trvala šedesát minut. Názory účastníků této besedy byly velmi přínosné i v tom smyslu, že někteří z nich jsou již rodiči, a mohli se tak podělit i o vlastní zkušenosti s reakcemi svých dětí na zkoumané pohádky. Na konci besedy byly účastníkům rozdány dotazníky na rozebíraná témata, jejichž výsledky byly prezentovány v praktické části této bakalářské práce. Tento projekt jsem si vybrala z toho důvodu, že mě zajímaly názory lidí na toto téma, jejich reakce, vlastní zkušenosti a připomínky k rozebíraným pohádkám. Projekt osobně považuji za úspěšný, neboť se účastníci všech věkových skupin aktivně zapojovali do diskuse a přinesli mnoho zajímavých názorů. V tomto ohledu musím vyzdvihnout skupinu nejmladších účastníků, kteří byli nejaktivnější a neustále zmiňovali nové nápady a pohledy na zkoumané pohádky. Chtěla bych tímto velmi poděkovat paní Mgr. Věře Hanákové za podporu a pomoc při realizaci besed na Gymnáziu K. V. Raise, panu PhDr. Lukáši Zábranskému, Ph.D., za pomoc při realizaci besedy na Univerzitě v Hradci Králové a také svým kolegům a studentům hlineckého gymnázia za ochotu a aktivní přístup při besedě.

Závěr

Pohádkové příběhy nás provází celým životem, proto by jim měla být věnována zvýšená pozornost. Cílem této bakalářské práce bylo prozkoumat tyto příběhy z jiného pohledu, než jaký jim byl doposud věnován. O pohádkách bylo napsáno mnoho psychologických publikací, nicméně by to dle mého názoru neměl být jediný pohled, kterým bychom na pohádky měli hledět. Proto je tato práce vedena kognitivním přístupem k pohádkám. Jako metoda byl zvolen jazykový obraz světa. Po prozkoumání sledovaných jevů v pohádkách docházím k závěru, že jednotlivé verze pohádek se výrazně liší tím, v jaké době, zemi a kultuře byly psány. Například Grimmovskou verzi Červené karkulky shledávám jako tzv. dětskou verzi, zatímco Perrault nám představuje příběh, kde vlk není pouze symbolem nebezpečí, ale jasně v něm spatřujeme symbol svůdce. Je to dáno tím, že Perrault tuto verzi nepsal pro děti, ale pro povolné dámy na dvoře francouzského panovníka. Ve verzích Popelky Boženy Němcové (a také filmu podle těchto verzí natočeného) můžeme vidět hrdinku, která je naprosto odlišná od hrdinek zahraničních. Je aktivnější, průbojnější, dokáže sama ovlivnit svůj život. Ztvárnění Popelky jako hrdinky aktivní, ne pouze přijímající svůj osud, můžeme jistě přičítat feministickým snahám Němcové. Takovýchto jevů bylo v práci prozkoumáno mnoho, proto můžeme tvrdit, že právě kultura, místo a doba je tím elementem, který ovlivňuje jazykový obraz světa pohádek.

Praktická část byla věnována názorům společnosti na tyto jevy v pohádkách a to formou dotazníkového šetření. Respondenti se vyjadřovali ke vnímání těchto jevů v pohádkách, k jejich postoji k nim a také k psychologickým výkladům pohádek. Dotazníkové šetření přineslo mnoho zajímavých názorů a pohledů na danou problematiku, zejména v některých otázkách se velmi výrazně projevila rozdílnost názorů mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Nejlépe viditelný rozdíl vnímání zkoumaných jevů jednotlivými kategoriemi můžeme spatřit v odpovědích na otázku, zda tyto jevy respondenti vnímají více v knižní podobě, filmové, či v obou podobách shodně. Zatímco žáci druhého stupně základní školy jednoznačně preferují podobu filmovou, více jak polovina respondentů od 20 let a výše vnímá tyto jevy v obou podobách shodně, naopak filmová podoba byla v této věkové kategorii odpovědí nejméně častou. Z výsledků šetření vyplývá, že společnost není k těmto jevům lhostejná. Všimá si nereálných jevů v pohádkách, dokáže je vyjmenovat, nicméně je většinou nepovažuje za něco, co by pohádkám ubíralo na jejich půvabu. Za všechny můžeme citovat názor jednoho z respondentů: „V pohádkách jsou zkrátka kouzla a patří k nim.“ Naopak s psychologickými výklady pohádek společnost spíše nesouhlasí. Jedním z nejčastějších argumentů respondentů

bylo toto: „Hledání sexuálního podtextu v pohádkách je pro mě absurdní. Děti by měly spíše hledat ponaučení.“ Respondenti se většinou vyjadřovali v tom smyslu, že psychologové hledají v pohádkách něco, co do nich ani sám autor nevložil. Z tohoto pohledu tedy laická veřejnost zpochybňuje názory odborníků (psychologů), aniž by k tomu ovšem měla potřebné odborné znalosti a vědomosti.

Tato práce tedy nastínila jiný pohled na pohádkové příběhy a přála bych si, aby vyzvala jak odbornou, tak i laickou veřejnost k tomu, abychom se více zamýšleli nad jinými pohledy na věci, které jsme doposud vnímali stereotypně, a abychom těmto pohledům věnovali také odbornou pozornost. Pohádky jsou sice primárně psány pro děti, to ale ještě neznamená, že bychom je měli přijímat s „dětskou naivitou“.

Seznam použité literatury

Prameny:

ERBEN, K. J. *České národní pohádky*. Praha: Jindř. Bačkovský, 1940.

ESTERL, Arnica. *Nejkrásnější pohádky bratří Grimmů*. Vyd. 1. Přeložil Alena Bezděková. Praha: Knižní klub, 2011. ISBN 978-80-242-3125-9.

GRIMM, J. L. K., K. W. GRIMM a H. K. ANDERSEN. *Nejkrásnější pohádky*. Překlad Magda Pecoldová. Ostrava: Blesk, 1993. ISBN 80-85606-23-2.

HRUBÍN, F. *Malý špalíček pohádek*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975. Zlatý klíček.

NĚMCOVÁ, B. *Národní báchoroky a pověsti*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. Národní knihovna

PERRAULT, Ch. *Pohádky matky Husy*. 2. vyd., (V Albatrosu 1. vyd.). Přeložil František Hrubín. Praha: Albatros, 1972.

Použitá literatura:

BACHELARD, G. *Poetika prostoru*. Vyd. 1. Přeložil Josef Hrdlička. Praha: Malvern, 2009. ISBN 978-80-86702-61-2.

BACHTIN, M. M. *Román jako dialog*. 1. vyd. Praha: Odeon 1980.

BETTELHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Překlad Lucie Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000. Edice 21, sv. 14. ISBN 80-7106-290-1.

ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. 2., přehlednuté a opr. vyd., V Oikúmené 1. Praha: Oikoyomenh, 2006. Oikúmené. ISBN 80-7298-175-7.

FORMÁNKOVÁ, E. Rozhodni ty, obraze krásný [...] neboli o čem jsou pohádky. *Souvislosti: revue pro křesťanství a kulturu*. 1993, roč. 4, č. 4 - 5, s. 191-200. ISSN 0862-6928.

FRANZ, M. L. von. *Animus a anima v pohádkách*. Vyd. 1. Přeložil Karel Kessner. Brno: Emitos, 2008. Příběhy duše. ISBN 978-80-87171-05-9.

- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. Monografie. ISBN 80-244-1283-7.
- KOUCKÁ, P. *Obraz zvířete v pohádkách*. *Psychologie dnes: psychologie, psychoterapie, životní styl*. 2005, roč. 11, č. 6, s. 19-21. ISSN 1212-9607.
- KUBÍČKOVÁ, K. *Interpretace pohádky o Popelce*. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2013.
- KUREČKOVÁ, T. *Proměna pohádky /Ideologie a lidové prvky v české filmové pohádce 50. let/*. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, FF UK, Praha 2012.
- LAKOFF, G. a M. JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Vyd. 1. Brno: Host, 2002. 280 s. Teoretická knihovna; svazek 3. ISBN 80-7294-071-6.
- LAKOFF, G. *Moral politics: How Liberals and conservatives think*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 2002. ISBN 0-226-46771-6.
- LEDINSKÁ, Š. *Poetika prostoru v pohádkách bratří Grimmů a ve vybraných pohádkách Karla Jaromíra Erbena*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce, FF UK, Praha 2012.
- LEWIS, D. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing, 1993. 229 s. ISBN 80-85605-49-X.
- POHLOVÁ, A. *Srovnání interpretací pohádky o Jeníčkovi a Mařence*. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2013.
- PROPP, V. J. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 1. Jinočany: H&H, 1999. ISBN 80-86022-16-1.
- RÖHR, H. P. a J. URBAN. *Moudrost pohádek pramení v nevědomí*. *Psychologie dnes: psychologie, psychoterapie, životní styl*. 2008, roč. 14, č. 9, s. 7-8. ISSN 1212-9607
- SCHWARZ-FRIESEL, M. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. V Praze: Dauphin, 2009. 203 s. ISBN 978-80-7272-155-9.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 222 s. ISBN 80-7178-627-6.
- SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3., rozš. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 389 s. ISBN 80-7021-253-5.

ŠIMOTOVÁ, E. *Literární a psychologická specifika pohádek jako žánru*. Nepublikovaná diplomová práce, PdF UK, Praha 2010.

TÁBORSKÁ, L. *Červená Karkulka: kdo je to, ten vlk?* Nepublikovaná bakalářská diplomová práce, PdF UK, Praha 2011.

VANĚKOVÁ, I. *Nádoba plná řeči: (člověk, řeč a přirozený svět)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 978-80-246-1122-8.

Seznam příloh

Příloha A: Vzor dotazníku

Příloha B: Vyplněný dotazník č. 1 (kategorie 11-15 let)

Příloha C: Vyplněný dotazník č. 2 (kategorie 16-19 let)

Příloha D: Vyplněný dotazník č. 3 (kategorie 20 let a výše)

Příloha A: Vzor dotazníku

- 1) Jste: muž x žena
- 2) Věk: 11 – 15 let 16 – 19 let 20 – 25 let 26 – 30 let 30 let a více
- 3) Čtete pohádky jako smyšlené příběhy pro děti, nebo v nich hledáte hlubší význam?
 - a. smyšlené příběhy
 - b. hledám v nich hlubší význam
 - c. jiná odpověď
.....
- 4) Všimáte si v pohádkách jevů, které ve skutečném životě nejsou reálné?
 - a. ano
 - b. ne
- 5) Vadí vám v textu tyto jevy, nebo je berete u tohoto žánru jako samozřejmost?
 - a. vadí mi
 - b. nevadí mi
 - c. vůbec je v textu nevidím
- 6) Vnímáte tyto jevy více v knižní, nebo ve filmové podobě?
 - a. více v knižní podobě
 - b. více ve filmové podobě
 - c. v obou podobách nastejno
 - d. nevnímám je vůbec

7) Ovlivnila vás předešlá beseda v tom smyslu, že tyto jevy najednou vidíte i v dalších pohádkách?

a. ano

+ příklad

.....

b. ne

8) Který ze zmíněných jevů vám přijde nejabsurdnější?
(kromě psychologických výkladů)

.....

.....

9) Souhlasíte s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky?

a. ano

b. ne

+ příklad

.....

c. ano i ne

+ příklady

.....

10) Myslíte, že děti při četbě opravdu vnímají jednotlivé jevy tak, jak tvrdí psychologové? (např. rozříznutí vlkova břicha jako porod císařským řezem)

a. ano

b. ne

+ příklad

c. ano i ne

+ příklady

.....

Příloha B: Vyplněný dotazník č. 1 (kategorie 11-15 let)

Dotazník

- 1) Jste: muž x žena
- 2) Věk: 11 – 15 let 16 – 19 let 20 – 25 let 26 – 30 let 30 let a více
- 3) Čtete pohádky jako smyšlené příběhy pro děti, nebo v nich hledáte hlubší význam?
- a. smyšlené příběhy
 - b. hledám v nich hlubší význam
 - c. jiná odpověď
-
- 4) Všimáte si v pohádkách jevů, které ve skutečném životě nejsou reálné?
- a. ano
 - b. ne
- 5) Vadí vám v textu tyto jevy, nebo je berete u tohoto žánru jako samozřejmost?
- a. vadí mi
 - b. nevadí mi
 - c. vůbec je v textu nevidím
- 6) Vnímáte tyto jevy více v knižní, nebo ve filmové podobě?
- a. více v knižní podobě
 - b. více ve filmové podobě
 - c. v obou podobách nastejno
 - d. nevnímám je vůbec

7) Ovlivnila vás předešlá beseda v tom smyslu, že tyto jevy najednou vidíte i v dalších pohádkách?

a. ano

+ příklad

.....

b. ne

8) Který ze zmíněných jevů vám přijde nejabsurdnější?
(kromě psychologických výkladů)

*Karluška nepoznala vlka; zvířata už dovedu
říct, co se stane*

9) Souhlasíte s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky?

a. ano

b. ne

+ příklad *je to obzvláště komplikované! ☹*

oni já ve svém věku o tom takhle nepřemýšlím

c. ano i ne

+ příklady

.....

10) Myslíte, že děti při četbě opravdu vnímají jednotlivé jevy tak, jak tvrdí psychologové? (např. rozříznutí vlkova břicha jako porod císařským řezem)

a. ano

b. ne

+ příklad *děti o tom nepřemýšlí a berou to jako po-*

hádku, ne realitu

c. ano i ne

+ příklady

.....

Příloha C: Vyplněný dotazník č. 2 (kategorie 16-19 let)

Dotazník

- 1) Jste: muž x žena
- 2) Věk: 11 – 15 let 16 – 19 let 20 – 25 let 26 – 30 let 30 let a více
- 3) Čtete pohádky jako smyšlené příběhy pro děti, nebo v nich hledáte hlubší význam?
- a. smyšlené příběhy
 - b. hledám v nich hlubší význam
 - c. jiná odpověď
-
- 4) Všimáte si v pohádkách jevů, které ve skutečném životě nejsou reálné?
- a. ano
 - b. ne
- 5) Vadí vám v textu tyto jevy, nebo je berete u tohoto žánru jako samozřejmost?
- a. vadí mi *1 připadá skutečnost*
 - b. nevadí mi
 - c. vůbec je v textu nevidím
- 6) Vnímáte tyto jevy více v knižní, nebo ve filmové podobě?
- a. více v knižní podobě
 - b. více ve filmové podobě
 - c. v obou podobách nastejno
 - d. nevnímám je vůbec

7) Ovlivnila vás předešlá beseda v tom smyslu, že tyto jevy najednou vidíte i v dalších pohádkách?

a. ano

+ příklad

dp. kd' p'rii ač' takto nerozvíral do hloubky

b. ne

o pohádkách např. výklad cívnou' sarkulky

8) Který ze zmíněných jevů vám přijde nejabsurdnější?

(kromě psychologických výkladů)

pravděpodobně cívnou' kulekka, přišlo - si
pau' p. m'it a se pohádkou ro'd

9) Souhlasíte s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky?

a. ano

b. ne

+ příklad

kdá' m' m' absurdní' samytel mad

neurologi' p'p' v' pohádkách (,,Krákni')

c. ano i ne

imaginárních jevů (apd.)

+ příklady

10) Myslíte, že děti při četbě opravdu vnímají jednotlivé jevy tak, jak tvrdí psychologové? (např. rozříznutí vlkova břicha jako porod císařským řezem)

a. ano

b. ne

+ příklad

ani ja' p'rii n' to takhle nepři' d'eloval a

prochodili' se, kd'že' d'eti rozum'ují' p'še' p'om'it. d'el.

c. ano i ne

jak' p'oj' rukta

+ příklady

Příloha D: Vyplněný dotazník č. 3 (kategorie 20 let a výš)

Dotazník

1) Jste: muž x žena

2) Věk: 11 – 15 let 16 – 19 let 20 – 25 let 26 – 30 let 30 let a více

3) Čtete pohádky jako smyšlené příběhy pro děti, nebo v nich hledáte hlubší význam?

- a. smyšlené příběhy - pro zlepšení nálady - vše dobře dopadne :)
 - b. hledám v nich hlubší význam
 - c. jiná odpověď
-

4) Všimáte si v pohádkách jevů, které ve skutečném životě nejsou reálné?

- a. ano
- b. ne

5) Vadí vám v textu tyto jevy, nebo je berete u tohoto žánru jako samozřejmost?

- a. vadí mi
- b. nevadí mi
- c. vůbec je v textu nevidím

6) Vnímáte tyto jevy více v knižní, nebo ve filmové podobě?

- a. více v knižní podobě
- b. více ve filmové podobě
- c. v obou podobách nastejno
- d. nevnímám je vůbec

7) Ovlivnila vás předešlá beseda v tom smyslu, že tyto jevy najednou vidíte i v dalších pohádkách?

- a. ano
- + příklad

b. ne *vhimla jsem je už před Besedou (12 městecí, sněhurka, růžěnka, ...)*

8) Který ze zmíněných jevů vám přijde nejabsurdnější? (kromě psychologických výkladů)

Vlk a černouš karkulce → at' už se je spolknou, že nesmí karkulka hned, i že spí sehem toho, co mu páraji' sítělo.

9) Souhlasíte s pohledem psychologů na jednotlivé pohádky?

- a. ano
- b. ne
- + příklad

c. ano i ne
+ příklady *Je dobře, že se musí' pohled la'sky a vstale přijde mi zrestne' rěst' sevdlní' motivy v přibědce pro malé' děti (císar'sky' dee?, sevdlní' chbič? važně?)*

10) Myslíte, že děti při četbě opravdu vnímají jednotlivé jevy tak, jak tvrdí psychologové? (např. rozříznutí vlkova břicha jako porod císařským řezem)

- a. ano
- b. ne
- + příklad *Neuvímají' ani to, že tam jsou celá' a že vlk nemá' orgány*
- c. ano i ne
- + příklady